

PROBLEMATIKA ŠIKANY U DĚTÍ II.st. ZŠ

PLOČ JIŘÍ

Bakalářská práce
2006

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Univerzitní institut

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Univerzitní institut

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2005/2006

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Jiří PLOC

Studijní program: B 7501 Pedagogika

Studijní obor: Sociální pedagogika

Téma práce: Problematika šikany u dětí II.st. ZŠ

Zásady pro vypracování:

1. Zpracování teoretické části – šikana – pojmosloví
2. Zpracování názorů 12. – 15. ročníků na šikanu
3. Zpracování praktické části – metodika práce
4. Zpracování výsledků výzkumních aktivit – dotazník, nedokončené věty
5. Zpracování a prezentace výsledků v podobě doporučení pro praxi

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

- COHEN D.B.: Eye movements during REM sleep: The influence of personality and presleep conditions. *J.of Personality and Soc. Psychology*. 1975, 32, p. 1090-1093.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Argo, Praha, 1999. ISBN 80-7203-124-4
- HRČKA, M. *Sociální deviace*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, ISBN 80-85850-68-0.
- KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J.. *Vzpouza deprivantů*. Makropulos, Praha 1996.
- KUJA, J. *FLODER: Etopedie*. Olomouc: UP, 1989
- LENNERT, E. *Human Deviance, Socials problem and Social Control*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1972
- LOMBROSO, C. *La femme criminelle et la prostituée 1895*. Bernin: Editions Jérôme Milion, 2001
- MATĚJČEK,Z.: *Co děti nejvíc potřebují*. Praha, Portál 1994
- MERTON, R.K.: *Animi and Social Struktura*. *American Sociological Review*, 3, 1938.
- MUHLPACHR, P., *Sociální patologie*. Brno: MU, 2001
- PIPEKOVÁ, J.. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-65-6
- SAK, P. *Kvantifikace sociální deviace mládeže a populace*. [on-line]
URL:<<http://knihovna.adam.cz/vyzkum99/vyzk4.htm>> [cit 2004-20-04]
- ELLIOTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-034-0.
- GOLDMANOVÁ, J. *Jak si nenechat ublížit*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-090-1.
- CHUDÝ,Š. *Konflikt a možnosti jeho řešení*. In: *Rizikové chování dospívajících a jeho prevence*. Praha, 2003, FreeTeens PRESS, str.224 - 231, ISBN 80 - 902898 - 3 - 5
- CHUDÝ, Š. *Alternativne pristupy k riešeniu konfliktov*. In: *Komenský, roč.12, 2004, č. 4, str. 31 - 344. ISSN 0323-0449.*
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-409-5.
- ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Mgr. Ivo Svoboda

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

6. března 2006

Termín odevzdání bakalářské práce:

13. června 2006

Ve Zlíně dne 6. března 2006

prof. Ing. Roman Prokop, CSc.
prorektor

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
ředitel ústavu

ABSTRAKT

Téma šikany patří v současné době k nejdiskutovanějším a níže popisovaný výzkum má přiblížit postoj ze strany dětí 2.stupně základních škol, tedy sociální skupiny, v níž se šikana nejčastěji „odehrává“.

Cílem této bakalářské práce je najít přímé či nepřímé signály eventuální šikany mezi dětmi navzájem a ve škole jako celku. Dále zjistit, znalosti dětí o problematice šikany, šikanování.

Dalším cílem této bakalářské práce je snaha zaznamenat nepochopitelné a paradoxní vnitřní vazby, které se vybudují mezi obětí a agresorem. Chci ukázat, jak citlivé je toto téma, jak složité je odhalení a zejména řešení tohoto problému.

Klíčová slova: ŠIKANA, AGRESE, AGRESOR, OBĚŤ, PATOLOGICKÉ JEVY

ABSTRACT

The subject of bullying is particularly topical problem. This discovery should approximate the position of the child from advance elementary school, the social group, where the bullying takes place in the most cases.

The object of my bachelor's labour is to signal of potential bullying among children and in the whole education system as well. I would like to find out how deep the knowledges of schoolchildren about the bullying are.

Next task of my survey is the recording of the incomprehensible and paradoxical internal relations built up between a victim and an aggressor. I would like to show how much sensitive this problem is and I want to describe the difficulty of the removing of this problem and particularly the solving of it.

Keywords: CHICANE, AGGRESSION, AGGRESSOR, VICTIM, ATHOLOGICAL PHENOMENONS

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma : “Problematika šikany u dětí II. stupně základní školy“ vypracoval samostatně pouze s použitím uvedených zdrojů.

Praha 1.6.2006

Podpis

Děkuji panu JUDr. PhDr. Ivo Svobodovi za metodickou pomoc a velmi užitečné rady, které velkou měrou přispěly ke zpracování mé bakalářské práce.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 VYMEZENÍ POJMŮ	13
1.1 DEFINICE ŠIKANY	13
1.1.1 Znaky šikany.....	15
1.1.2 Projevy šikany	16
1.2 VZTAH MEZI AGRESÍ A ŠIKANOU	18
2 PŘÍČINY VZNIKU ŠIKANY	20
2.1 VÝZKUM ŠIKANY	21
2.2 PRAKTICKÝ POHLED NA ŠIKANOVÁNÍ	22
2.2.1 Šikanování jako nemocné chování	22
2.2.2 Závislost mezi obětí a agresorem.....	22
2.2.3 Šikanování jako důsledek poruchy vztahů ve skupině.....	23
2.3 VÝVOJOVÉ STUPNĚ ŠIKANOVÁNÍ	24
2.3.1 Pět stupňů šikanování	24
2.3.2 Význam vývojových stupňů pro vyšetřování	29
3 AKTÉŘI ŠIKANY	30
3.1 OSOBNOST AGRESORA.....	30
3.1.1 FYZICKÉ VLASTNOSTI AGRESORŮ.....	31
3.1.2 DUŠEVNÍ VLASTNOSTI AGRESORŮ.....	31
3.2 OSOBNOST OBĚTI	35
3.2.1 Fyzické vlastnosti oběti	36
3.2.2 Duševní vlastnosti oběti	37
3.2.3 Oběť a její rodinné prostředí	37
3.3 SKUPINA	38
4 NÁSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ	39
4.1 Psychologický a sociální dopad	39
4.1.1 Poškození fyzického a psychického zdraví.....	39
4.1.2 Fixování antisociálních postojů agresorů.....	40
4.1.3 Ztráta iluzí o společnosti	40
4.1.4 Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku	40
4.2 ŘEŠENÍ ŠIKANY	41
4.2.1 Problémy při odhalování šikany	41
4.2.2 Řešení šikanování z pohledu pedagoga a školy.....	43
4.2.2.1 Důvody vedoucí k zahájení vyšetřování.....	44
4.2.2.2 Strategie vyšetřování	46
4.2.3 Řešení šikanování ze strany rodičů	49
4.2.3.1 Varovné signály.....	49
4.2.3.2 Postup rodičů agresora	50
4.2.3.3 Postup rodičů oběti	51

4.3	NÁPRAVA	52
4.3.1	Metoda vnějšího nátlaku.....	53
4.3.2	Potrestání a usmíření.....	54
5	PREVENCE ŠIKANOVÁNÍ.....	56
5.1	PREVENCE VE ŠKOLE	57
5.2	SPOLUPRÁCE ŠKOLY SE SPECIALIZOVANÝMI A DALŠÍMI INSTITUCEMI.....	58
5.3	ŠIKANA A JEJÍ ODRAZ V TRESTNĚPRÁVNÍCH NORMÁCH.....	58
5.3.1	Právní ochrana dítěte	59
5.3.2	Trestní odpovědnost agresorů.....	60
II	PRAKTICKÁ ČÁST	61
6	VÝZKUMNÁ PRÁCE.....	62
6.1	STANOVENÍ CÍLŮ	62
6.2	VÝZKUMNÝ PROBLÉM.....	62
6.3.	STANOVENÍ HYPOTÉZ	62
6.4	VÝZKUMNÝ SOUBOR	63
6.5	VÝZKUMNÉ METODY PRO DANÝ VÝZKUM.....	63
6.5.1	Kvantitativně orientovaný výzkum.....	63
6.5.2	Dotazník	63
6.5.3	Výsledky výzkumu a jeho analýza	64
6.5.4	Rozbor dalších otázek dotazník.....	67
	ZÁVĚR.....	70
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	74
	SEZNAM PŘÍLOH.....	76

ÚVOD

Orientace v problematice rozličných forem šikany na základních školách a šikany vůbec je důležitá pro objasnění příčin vzniku, vývoje a následku tohoto fenoménu na jedince i kolektiv a jeho odraz v dalších lidských činnostech. Jelikož nám tato oblast umožňuje sledování chování a jednání jedinců, kteří se účastní šikanování jako agresori nebo jsou jejichmi oběťmi, odkrývá nám tím i část každého jednotlivce vyznačujícího se agresivitou, rozpínavostí, systematickou destrukcí a psychickým terorem vůči jinému - je neustále aktuální, zejména v dnešní stále složitější a vypjatější době.

V současné době neexistuje téměř škola, na které by nezaznělo slovo šikana. Z úst rodičů, učitelů, ředitelů škol, dětí, ale i veřejnosti dnes velmi často slyšíme pojem šikana. Pojem, který jsme dříve neslychali, pojem, který naše babičky a dědečkové téměř neznali.

Při zpracovávání této práce jsem použil deskriptivní (popisný) typ výzkumného problému. Má zjistit a popsat situaci, stav nebo výskyt nějakého jevu, v tomto případě šikany. Konkrétně bych výzkumný problém charakterizoval takto:

- jak děti definují slovo šikana
- zda a jak děti vnímají šikanu v prostředí školy a třídy
- mají-li důvěru v dospělé osoby s řešením problémů
- jak by projevy šikany řešily

Odpovědi chci získat pomocí dotazníku – výzkumné metody kvantitativně orientovaného výzkumu.

Pro vypracování dalších cílů této práce je nutné si předem ujasnit, na jaké otázky bude třeba hledat odpověď. Uvádím ty nejpodstatnější.

- Kdy, jak a proč šikana vůbec vzniká?
- Jaká je osobnost agresora a osobnost oběti?
- Jaký dopad může mít šikanování na zúčastněné?
- Jak šikanu řešit, pomohou preventivní opatření?

I když se dnes o výskytu šikany obecně ví, mnohá zařízení se mnohdy urputně brání obvinění, že právě u nich šikana má svůj prostor. Je potřeba, aby si společnost uvědomila, že šikana je patologické chování, a ten, kdo zastává názor, že v některých případech je šikanování naprosto v pořádku, protože formuje osobnost a je jakýmsi předpokladem pro to, aby byl někdo „skutečný muž“, a proto si tímto musí projít, měl by si uvědomit, jak hrůzný dopad může toto „utužování“ mít na psychiku člověka.

Následky šikanování zainteresované často ovlivní na celý život, nejhorší případy mohou skončit dokonce sebevraždou oběti, která znamená jediné východisko z takovéto situace. O problému šikany se musí začít více mluvit, a nejenom to, musí se začít řešit, abychom v budoucnosti nesklidili trpké plody našeho nezájmu. Věřím, že i moje práce přispěje k lepšímu pochopení problematiky šikanování.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VYMEZENÍ POJMŮ

1.1 Definice šikany

Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane (šikán), což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, nespravedlivé obviňování a příkoří. Na základě toho může být šikana definována jako agresivní jednání uskutečňované s cílem získat pocit převahy a určité výhody prostřednictvím fyzického a psychického týrání druhých lidí.

S problémem šikany a agresivity se nesetkáváme teprve v posledních letech. Z historie víme, že silní vždy ubližovali slabším a mladší se podřizovali starším. Ale právě v posledních letech tyto projevy nabírají na intenzitě, a proto se stávají stále závažnějším problémem.

Zde si dovoluji uvést několik definic od různých autorů pro lepší objasnění pojmu:

„Šikanování – fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď v dyádě, nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení.“

(Průcha, Walterová, Mareš, 1998, s. 247)

Za projev šikany se považuje „záměrné a nevyprovokované užití síly jedním dítětem nebo jejich skupinou s cílem opakovaně způsobit bolest nebo tíseň jinému dítěti.“

(Drtilová, Koukolík, 1996, s. 210)

Existuje řada definic. Definovat šikanování je však velice obtížné, neboť není snadné určit, kde šikanování začíná a kde končí. Definice v literatuře jsou

ovlivněny druhem šikany, kterým se autor zabývá, ale jádro a smysl zůstává stejný.

Pöthe definuje šikanování takto: „Pod pojmem šikana nebo šikanování mezi dětmi se rozumí široký okruh chování dítěte nebo skupiny dětí s cílem ohrožit, zastrašit nebo jinak ublížit jinému dítěti nebo skupině dětí. Šikana zahrnuje slovní ponižování, nadávání a neustálé kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, omezování osobní svobody, pohrdání, poškozování oděvů a osobních věcí, tělesné napadání.“

(Pöthe, 1999, s. 140)

„Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“

(Kolář, 1997, s. 20)

V posledních letech pracují přední britští badatelé s touto definicí:

„Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě, nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Šikanováním však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku, nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“

(Říčan, 1995, s.26)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy charakterizuje šikanu v Metodickém pokynu k prevenci a šikanování takto:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou

spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezdědka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.“

(Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy, k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, Čl. 1, odst. 1, účinnost od 1.1.2001)

1.1.1 Znaky šikany

Velmi často panuje obecná neshoda při posuzování, co šikana je a co není. Šikanování je akt, při němž jednatel nebo skupina dětí, které jsou označovány jako agresori nebo útočníci, napadnou jiné dítě nebo skupinu dětí, a ty nazýváme oběťmi. Někteří autoři se snaží pod tento pojem zahrnout co nejširší okruh jevů. Pro některé sem patří i drobné intriky a pomluvy, které jsou běžnou technikou u dívek, pro jiné je to zase jednorázové týrání spolužáka. Aby situace mohla být brána jako šikanování, musí splňovat minimální čtyři základní podmínky vedle dalších projevů:

- První podmínkou je, že se jedná o nepoměr sil mezi agresorem a obětí. To znamená, že jeden z účastníků musí být oproti druhému něčím znevýhodněn. Jeho handicapem může být fyzická slabost či neobratnost, izolovanost v kolektivu, psychické zvláštnosti, a podobně. Říčan tuto agresi nazývá „asymetrickou“.
(Říčan, 1995 s. 28)
- Druhou podmínkou je, že vztahy ve skupině musí být rovnocenné, například školní skupiny dětí a mládeže, sourozenci v rodině, vojáci základní služby a jiné. V případě vztahu podřazenosti a nadřazenosti je takovéto chování nazýváno zneužívání moci.
- Třetí podmínkou je, že v motivu jednání agresora je patrný úmysl ublížit druhému, ať už fyzicky nebo psychicky. Šikanující útočník tedy nepoužívá agresi k dosažení určitého cíle, ale s úmyslem

ublížit. Proto nelze mezi šikanu zařadit například rvačku mezi dvěma spolužáky.

- Čtvrtou podmínkou je, jedná-li se o opakované ubližování. Jednorázová akce se většinou za šikanování nepovažuje. Přesto někteří autoři jako šikanu označují i jednotlivé události, kdy jde o zvláště kruté ublížení, které se zatím neopakovalo. Elliotová rozlišuje šikanu dlouhodobou a krátkodobou, jejíž příčinou je okamžité rozrušení způsobené neobvyklou životní situací.

1.1.2 Projevy šikany

Šikana se tedy projevuje v několika formách. Rozlišují se tři základní formy šikany-fyzická, psychická a verbální. Jejich projevy se dále rozdělují na přímé a nepřímé. Tyto mohou vypovídat o tom, které dítě by se mohlo stát objektem šikanování. Přímá a nepřímá šikana se často vyskytuje současně.

Přímé známky šikanování může učitel v chování žáků zaregistrovat. Patří sem posměch a posměšné poznámky na adresu dítěte, pohrdavá kritika dítěte, příkazy, které dostává od jiných dětí a jímž se podřizuje, násilné útoky vůči osobě dítěte, které neoplácí, poškozování oděvů a osobních věcí, opakované rvačky, v nichž jeden z účastníků je výrazně slabší, vydírání, vyhrožování a omezování svobody.

Nepřímé známky šikany jsou jevy, ze kterých se může usuzovat, že je dítě šikanováno, ačkoliv není bezprostřední svědectví šikanování. Dítěti není ubližováno přímo, ale zprostředkovaně, a to různými pomluvami nebo vyloučením ze skupiny. Tyto jevy je možné vypozerovat jak ve škole, tak v rodině. Rodiče by měli být vnímaví v případě, že se u dítěte objevuje nechuť a strach jít ráno do školy, volí-li nové cesty do školy a ze školy, případně prosí o odvoz autem. Za dítětem nepřicházejí domů žádní spolužáci nebo kamarádi a ani není zváno na návštěvu k jiným dětem. U dítěte se objevují nezdůvodněné výbuchy pláče, ztráta

chuti k jídlu, neklidný spánek. Dítě je smutné či apatické, projevují se u něj výkyvy nálad. Odmítá se svěřit s tím, co jej trápí. Zdržuje se doma víc, než mělo dříve ve zvyku. Může být neobvykle agresivní k sourozencům nebo k rodičům. Opakovaně doma žádá o peníze, aniž by udalo důvěryhodné důvody, nebo si je bere bez dovolení.

Některých nepřímých známek si může všimnout i pedagog ve škole. Pokusím se zde uvést několik nejvýraznějších příkladů. Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, často vyhledává blízkost učitelů. Má-li promluvit před třídou, je nejisté a ustrašené. Působí smutně až depresivně, stísněně, bývá často plačtivé. Zhoršuje se jeho školní prospěch, někdy náhle ztrácí zájem o učení, objevuje se u něj snížená schopnost se soustředit. Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené. Mívá často zašpiněný oděv. Charakteristické jsou odřeniny, modřiny, škrábance nebo dokonce řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit. Při různých soutěžích bývá voleno do družstva mezi posledními. Zvyšuje se jeho nemocnost a absence ve třídě. Kolář považuje za nejpraktičtější tzv. „trojdimensionální mapu“, podle které lze projevy šikanování členit na:

1. přímé a nepřímé
2. fyzické a verbální
3. aktivní a pasivní

(Kolář, 2001, s. 32.)

Kombinacemi těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování. Mluvíme o fyzickém aktivním přímém šikanování, kdy útočník nebo útočníci například oběť věší do smyčky, škrtní, kopou, fackují a podobně. Dále se jedná o šikanování fyzické aktivní nepřímé, kdy například kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili, oběti jsou ničeny věci a podobně. Dalším druhem je fyzické pasivní přímé šikanování, kdy například agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů). Jako další je to fyzické pasivní nepřímé šikanování,

příkladem může být, když agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na WC (odmítnutí splnění požadavků). Dalším druhem je šikanování verbální aktivní přímé, jako je nadávání, urážení, zesměšňování a podobně. Šikanování verbální aktivní nepřímé se projevuje zejména rozšiřováním pomluv, ale patří sem i tak zvaná symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních a podobně. Oproti tomu verbální pasivní přímé šikanování se vyznačuje například neodpovídáním na pozdrav, otázky a tak dále. Případ, kdy se spolužáci nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé, nazýváme šikanováním verbálním pasivním nepřímým.

1.2 Vztah mezi agresí a šikanou

„Žádná jiná bytost není tak agresivní vůči jedincům svého druhu jako člověk.“

(Alexander Mitscherlich)

Agrese je jedna ze základních reakcí na frustraci, je součástí instinktivní výbavy člověka i jiných živočišných druhů a projevuje se nepřátelským projevem a útočným chováním vůči určitému objektu.

Agrese je jev, který se objevuje ve všech oblastech lidského života. Specifickým projevem agresivního chování ve škole je šikana. Dětská agresivita má své určité charakteristiky. Děti často jednájí ze zvědavosti a dopouští se takových činů, jejichž důsledky nepředpokládají a nebo nedovedou dostatečně posoudit jejich závažnost. Děti si někdy prostřednictvím agresivního chování snaží získat pozornost dospělých nebo utéci před složitou situací, kterou nejsou schopny řešit. Agresivita u dětí může být také známkou jiných poruch (specifické vývojové poruchy učení, lehké mozkové dysfunkce, aj.) nebo signálem volání o pomoc.

Oba dva pojmy, agresí a šikanou, nelze ztotožňovat, je mezi nimi však velmi úzký vztah. Řičan vychází z toho, že stanovil stupeň celkové agresivnosti podle

chování dítěte k dospělým (drzost, vulgární řeč, apod.) a k vrstevníkům (aktivita při rvačkách, využívání síly, hrubost, vulgárnost, apod.). Dochází k závěru, že mezi 15-20% nejagresivnějších dětí se vyskytuje asi polovina šikanujících. Šikana je tedy specifickým druhem agrese, která má určité charakteristické rysy.

2 PŘÍČINY VZNIKU ŠIKANY

Příčiny, které vedou k šikaně, lze rozdělit na příčiny zjevné, které jsou zřejmé na první pohled a na příčiny skryté, kdy je třeba jít do hloubky a odkrýt celý problém. Pokusím se uvést několik příčin, se kterými se můžeme setkat nejčastěji.

Říčan se pokouší vysvětlit jednu ze skrytých příčin šikany na základě Jungovy teorie o vlivu nevědomí. Podle Junga má v sobě každý jedinec mužskou i ženskou psychiku. Společnost ale od jedince vyžaduje, aby „protější polovinu duše“ potlačil, což vede k úplnému vytěsnění do nevědomí. Na druhé straně je jedinec nucen podporovat pouze tu složku osobnosti a charakteristické vlastnosti, které přísluší k jeho pohlaví.

Pokud jsou v chování druhé osoby patrné rysy, které byl jedinec nucen vlivem okolí vytěsnit do nevědomí, probouzí to v něm závist a zároveň i zlobu vůči této osobě. Na základě této závisti a zloby se snaží tuto osobu ponížít či jí ublížit.

Další ze skrytých příčin je tlak kolektivu. Tento tlak bývá velice silný a výrazný především u chlapců. Od chlapce se očekává tvrdost, je oceňována síla a odvaha. Zatímco vlastnosti opačné jsou obvykle vystaveny posměchu a pohrdání ze strany vrstevníků a skupiny, do které jedinec patří.

Dalším důležitým faktorem ovlivňujícím vznik šikany ve školním prostředí jsou osobnostní charakteristiky všech protagonistů, tj. agresora, oběti i pedagoga, a jejich vzájemný vztah. Agresorovo chování může být motivováno touhou po moci nebo potěšení, které prožívá, když vidí druhé trpět. Častým motivem u dětí bývá zvědavost nebo experimentování, co všechno si mohou ke druhému dovolit, jak se zachová a co všechno snese. S tím úzce souvisí nuda a touha po nových zážitcích, které často vyhledávají děti s nedostatkem soucitu a mravních zásad.

2.1 Výzkum šikany

Mezi prvními, kdo se začal zabývat vědeckým bádáním problematiky šikany, byla Skandinávie. Je zajímavé, že pro vědce toto téma začalo být aktuální teprve na konci 60.let minulého století, a to i přesto, že se do té doby psychologové zabývali vším možným, co se problematiky škol týče. Šikana byla také několikrát popsána v krásné literatuře. Tehdy byla ale chápána jinak než dnes. Šlo o jakousi ztrátu sebekontroly velké skupiny, která napadá jedince proto, že je vyrušil z jejich činnosti. Pro sociální psychology to byl zajímavý jev, i když ne příliš častý.

Norský profesor Dan Olweus však šikanu chápal stejně jako my dnes, tedy stavěl proti sobě oběť a agresora, přičemž agresor oběť opakovaně napadá. V 70.letech vytvořil velkou vědeckou práci, snažil se upozornit na to, že tento patologický jev je pro duševní a mravní vývoj dětí školního věku velmi nebezpečný, ale školské úřady pro jeho výzkum neměly pochopení. Teprve na podzim v roce 1982 přestalo norské školství Olweusovi výzkumy ignorovat. Ke změně přístupu došlo na základě zveřejnění tří otřesných případů sebevražd chlapců ve věku mezi 10 – 14 lety v severním Norsku. Důvodem, proč děti ukončily svůj život, byla brutální šikana od stejně starých dětí jako byly ony. Po tomto skandálu už nemohlo před šikanou na školách ministerstvo školství zavírat oči a konečně podniklo proti šikaně na základních školách celostátní kampaň.

Výzkum šikany zůstal omezen pouze na Skandinávii až do konce osmdesátých let. Knihy a články týkající se problematiky šikanování se začaly objevovat také v jiných zemích, jako například ve Velké Británii, USA, Austrálii, Japonsku, Holandsku a Kanadě. V těchto zemích byl výskyt šikany potvrzen.

V naší republice byl výskyt šikany oficiálně potvrzen a přiznán oficiálními místy až po roce 1989. Problémem šikanování se začala zabývat celá řada

psychologů a sociologů, autorů mnoha knih a publikací. Z některých čerpám své poznatky při zpracovávání této práce.

2.2 Praktický pohled na šikanování

Šikanování je popisováno ze tří praktických pohledů. Prvním, vnějším pohledem, se šikana chápe jako nemocné chování a druhými, vnitřními pohledy, chápeme šikanu jako poruchu vztahů ve skupině nebo jako závislost.

2.2.1 Šikanování jako nemocné chování

Vnější pohled na šikanování se zaměřuje na zachycení varujících signálů ať alarmujících, nebo nepřímo varujících, a na rychlé posouzení situace. Vychází z nejzřetelnějších projevů násilí, které často překračují školní nebo dokonce i trestní normy. Musí být posouzeno, zda je mezi jedinci nepoměr sil, samoučelnost agrese, záměrnost a opakovanost, což jsou typické známky šikany. Tento pohled na šikanování je nejběžnější a většinou také jediný. Pro první orientační posouzení je však nezbytný a nezastupitelný.

Pro účelnou nápravu však nestačí pouze vnější pohled na šikanování, je potřeba znát také vnitřní rozměry.

2.2.2 Závislost mezi obětí a agresorem

Další chápání nebo hledisko šikany už není viditelné. Pro praxi je však stejně důležité jako předchozí rozměr šikany. Zaměříme se na vazbu mezi obětí a agresorem. Za tuto vazbu, kde je dominantní nesymetrický a nesvobodný vztah, může lidská strategie skrývání svého vlastního strachu tím, že využiji strachu druhého.

Podle tohoto principu se žáci ve skupině rozdělují na ty silné, co svůj strach dokáží skrýt tím, že ho vyvolají u druhého, a na slabé, kteří nejsou schopni zakrýt své nedostatky a ukázat přednosti a ukazují jen své slabé stránky. Obě dvě strany se navzájem potřebují, vzniká zde překvapivá vazba závislosti. Tato vazba je

trvalá a vytváří se již od počátku rozdělování do obou skupin. Je zajímavé, že pokud nejsilnější – vůdce ze školy odejde nebo je vyloučen, okamžitě na jeho pozici nastoupí, nebo je dosazen, jiný vůdce silných, a to těmi slabými.

Závislost mezi obětí a agresorem vzniká při pokročilejších stádiích šikany, kdy hra se strachem přeroste určité meze.

Agresoři potlačují svůj strach tím, že ovládají někoho jiného, vzbuzují strach u slabého, lámou jeho vůli. Pakliže to funguje, oběť se nebrání, má agresor neuvěřitelný pocit nadřazenosti, pocit moci a nadvlády nad druhým člověkem. Je to fascinující pocit a agresorovi působí rozkoš viditelný strach oběti tak, že neustále zvyšuje svůj tlak, neustále své týrání zdokonaluje. Stává se závislým na utrpení druhého, potřebuje si stále znovu a znovu vychutnávat své postavení. Když neuhlídá jistou hranici a týrání se stane krajně brutálním, šikana se obvykle provalí.

Oběť se zpočátku hře podvolí a dá se říci, že ji i vyhledává. Cítí se bezpečně, neboť se domnívá, že nebude-li klást odpor, agresor proti ní nebude vyvíjet další násilí. Ale pak se začne trápení zvyšovat a její křehké obrany proti bolesti, ať fyzické či psychické, se prolomí. V oběti se nashromáždí sebezníčovající tendence, situace může dokonce dojít až tak daleko, že se oběť s agresorem ztotožní a považuje jej za kamaráda, obdivuje ho a dělá vše, co jí přikáže. V osobnosti oběti se začnou odehrávat těžko pochopitelné změny. Sám často nahrává svým chováním agresorovi na smeč.

2.2.3 Šikanování jako důsledek poruchy vztahů ve skupině

Posledním pohledem na šikanování je hledisko chápání šikany jako poruchy vztahů ve skupině, kde se šikana odehrává. Je důležité, abychom si uvědomili, že šikana jako taková není pouze záležitostí hlavních aktérů, tedy agresora a oběti.

Nejhorší a nejbrutálnější šikana se vyskytuje právě v místech, kde oběť a agresor žijí pohromadě, to je ve školách, internátech, na různých pobytech, ve výchovných ústavech atd. Šikana se objevuje ve skupinách rovnocenných vztahů,

to znamená, že všichni jsou na stejné úrovni – jedná se o skupinu spolužáků. Vždy se odehrává ve skupině, kde je mnoho jiných dětí. Nemůžeme vytrhnout agresora a oběť z celé třídy, kde se tento jev vyskytuje. Proto mluvíme o poruše vztahů.

Aby šikana mohla vůbec vzniknout, k tomu je potřeba určité prostředí, které vytváří podmínky pro její vznik. Celý proces šikany můžeme označit za infekci, která se šíří, pokud má podmínky, které potřebuje. Šikana potřebuje lhostejnost okolí bez silných osobností. Co rozhodně nepotřebuje, je zdravý vývoj skupiny, propojené vazby mezi všemi účastníky, výchovu k týmové práci, pomoci slabším, solidaritě. Pokud šikana v nějaké skupině vznikne, je to signál, že skupina je nemocná, protože kdyby byla pospolitá, nikdy by zde šikana neměla šanci uspět

2.3 Vývojové stupně šikanování

Šikana se neobjeví zčistajasna tam, kde by ji nikdo nečekal. Má svůj vývoj, má svá stadia, která jsou vzestupná od zárodečné podoby až k poslednímu stupni, kdy jsou veškeré pozitivní vztahy ve skupině potlačeny a zničeny.

Aby pedagog mohl situaci řešit, je, podle Michala Koláře, nesmírně důležité znát všechna vývojová stadia, protože při řešení šikany není jednotný postup, ale každé stadium má svůj.

2.3.1 Pět stupňů šikanování

Šikanu tedy můžeme chápat jako onemocnění vztahů ve skupině, které se postupem času vyvíjí, mění a prohlubuje. Proto je tak důležité zasáhnout včas. Kolář rozlišuje pět vývojových stupňů.

- První stupeň – zrod ostrakismu

Řada rodičů, ale i pedagogů, si myslí, že aby šikana vznikla, musí být ve škole narušena kázeň, nebo dokonce ten, který šikanuje je psychopat, sadista, prostě aby se něco takového mohlo objevit, je k tomu nutná zvláštní podmínka. Opak je však pravdou, protože šikana se může objevit v úplně každé skupině, pokud ke svému vzniku dostane příležitost.

Šikana se zrodí ve skupině, která je v prvopočátku zdravá, kde je většinou docela dobrá kázeň. Každá skupina má své oblíbené jedince, kteří jsou jaksi na výsluní, mají spoustu kamarádů, jejich slovo má určitou váhu. Dále jsou zde méně nápadní jedinci bez výraznějšího vlivu, ale i ti mají kamarádů dost. V každém kolektivu se však nacházejí i ti, které by si sotva někdo z ostatních spolužáků vzal s sebou na pustý ostrov. Jsou to takzvaní outsideři. Jsou to nejméně oblíbení žáci z celé skupiny, nemají také na dění ve skupině téměř žádný vliv. Většinou se tak děje pro nějaký druh chování, které ostatním není příjemné, fyzický vzhled, a podobně. Právě tito jedinci zakoušejí úplně první počátky šikanování, tzv. ostrakismus. „Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře - je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky a podobně.“(Kolář, 1997, s. 32)

Takovéto chování je již považováno za zárodečnickou podobu šikanování a je zde již riziko dalšího negativního vývoje.

- Druhý stupeň – fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Pokud nebylo zasaženo v prvním stupni, ostrakismus dále přechází do druhého stupně. Nyní se zmíním o třech nejčastějších příčinách.

1. Pokud ve skupině z nějakého důvodu začne růst napětí, vzniká náročná životní situace, například před písemnou prací, stane se to, že se neoblíbené žáci stanou jakýmsi ventilem pro své spolužáky. Ostatní si na nich mohou vylít napětí, strach a nervozitu.
2. Druhý stupeň může vzniknout na základě přemýšlení, jak si zkrátit nudu na brigádách, škole v přírodě, různých tělovýchovných kurzech. Outsideři slouží jako zábava na místech, kde žáci tráví většinu času spolu. Všichni se baví na jejich úkor.
3. Ve třídě se také mohou sejít agresivní jedinci, kteří své agresivní chování považují za normální a slouží pro ně k dosažení jakéhokoliv cíle. Násilí používají též k uspokojení svých potřeb.

Může se stát, že ten, kdo se násilně projevuje, je zrovna vůdce skupiny a oblíbený žák. Své násilnictví provozuje jako zábavu pro sebe i ostatní. V tomto případě záleží na tom, jaké jsou obecné vztahy mezi spolužáky a jaký mají k šikanování postoj. Pokud převažují pozitivní morální hodnoty, je zde jistá soudržnost, kamarádská atmosféra, postoje dětí násilí šikany odsuzují, šikanování v této skupině nemůže uspět. Vychovat však takovou ideální skupinu není vůbec jednoduché a vyžaduje to mnoho práce a trpělivosti. Pedagogové ve školách na něco takového nemají čas. Odučí si svou hodinu a práce se třídou skončila. Je však jasné, že pokud je ponechána skupina sama sobě, přichází na řadu strategie skrýt vlastní strach. Záleží na samotné skupině a na jejích členech.

Je důležité, aby se našel někdo, kdo dá najevo nesouhlas a byl zbytkem skupiny podpořen. Protože pokud ve třídě panuje lhostejnost vůči dění uvnitř skupinových vztahů, je to ideálně připravená půda pro šikanujícího.

Imunita skupiny může být narušena třeba počátečním zmatkem, kdy se skupina utváří a navazují se nové vztahy, žáci se mezi sebou poznávají. V této době má lhostejnost ve skupině určitě své místo. Každý se stará o sebe, hlavně, aby se nevedl špatně a nezapadl do špatné krabičky.

- Třetí stupeň – klíčový moment – vytvoření jádra

V tomto stadiu se rozhoduje, zda šikanování bude mít prostor pro své šíření. Jestliže se okamžitě nevytvoří opozice, která by násilí striktně odmítala a postavila se agresorům na odpor, přechází šikana ze stadia počátečního do stadia pokročilého. Často se v této fázi vytvoří celá skupina agresorů, která spolu spolupracuje a ne pouze náhodně, ale systematicky začne šikanovat ostatní. Vybírá si vhodné oběti. Nejprve přichází na řadu ostrakizovaní jedinci, ze kterých si až do teď ostatní utahovali a postupně se nabalují ostatní slabí jedinci.

Skupina je již většinou rozdělena do různých podskupinek, které mezi sebou bojují o vliv. Proto je nesmírně důležité, aby se vytvořila alespoň taková opozice, která by dokázala být na stejné vlivné úrovni jako skupinka agresorů. Může se stát, že jsou obě strany – negativní i pozitivní – v takové rovnováze, že se šikanování na chvíli dokonce zastaví. Obyčejně ale po příchodu nového agresora do skupiny, nebo nové naprosto typické oběti, získá nadvládu právě násilnická strana. V praxi prý není časté, že by se vyskytovaly silné podskupiny slušných žáků. Bohužel mají nevýhodu i v tom, že jsou zvyklí dodržovat určitá pravidla. Nevýhoda tkví v tom, že agresori žádná pravidla nedodržují. Ve školách a ostatních dětských kolektivech zdomácnělo pravidlo, které velmi ztěžuje možné odhalení šikany a sice to, že se „nebonzuje“. Slušní žáci jsou tedy sice slušní, ale odhalení znemožňují na základě dodržování právě tohoto nepsaného zákona, který je pro dětský kolektiv rozhodující. Většinou funguje klasický model, že na jedné straně jsou žáci a na druhé proti nim učitel, vychovatel nebo prostě dospělý. Za tento fakt ale mohou právě dospělí, protože ti ho vytvořili svým přístupem k „malým lidem“.

- Čtvrtý stupeň – většina přijímá normy agresorů

Absence pozitivní podskupiny má za následek, že normy agresorů jsou přijímány a stávají se určujícími ve skupině. Skupina navenek funguje zcela normálně, ale uvnitř je podřízena tlaku a normám agresorů. „Ve skupině dojde k šokující proměně. Je to něco podobného, jako když virus přemůže buňku a plně

ji ovládne. Buňka zůstává navenek zachována, avšak místo aby organismus podporovala, zevnitř ho rozkládá. U členů skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců. To, co hlásají pedagogové, ustupuje zcela do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení. “ (Kolář, 2001, s. 35)

- Pátý stupeň – Totalita neboli dokonalá šikana

Toto poslední stadium se dá také nazvat stadiem vykořisťování. Normy agresorů jsou téměř všemi přijaty a respektovány. Tímto dochází k nastolení totalitní ideologie šikanování, kdy jsou žáci rozděleni na dvě kasty. Jedni plní úlohu otrokářů, druzí otroků. Sami žáci se pojmenovávají jako knížata, nadlidi, kingové, mazáci a oběti mají názvy jako podlidi, otroci, hulibrka, nevolníci, poddaní atd..

Brutální násilí se začíná považovat za normální, dokonce za výbornou zábavu. Pasivní spoluúčastníci nemají pocit viny ani soucit s obětí. Metody trýznění v nejvyšším stadiu „rozkladu“ bývají již precizně organizované a rafinovaně promyšlené, dokonce někdy kopírují prvky fašismu. Pevnou součástí totalitního stadia je rituál společenského mučení, který je v počátečních stadiích předznamenán podobou happeningu, ale v pozdějších stadiích se vymyká učitelům z rukou.

Oběť své trápení řeší různě. Od neomluvené absence přes útěk do nemoci, odchodem ze školy, až k zhroucení, někdy bohužel pokusem o sebevraždu. V některých případech se na základě velké brutality šikana provalí, protože dojde k těžkému zranění.

Na závěr bych se chtěl zmínit o nejvyšším stupni „dokonalosti šikany“. Je typický zejména pro výchovné ústavy, věznice a vojenské prostředí. V mírnější podobě se může objevit i na školách. Jde o tzv. prorůstání parastruktury do oficiální školní struktury. Jedná se o případy, kdy je agresorem právě hvězda třídy, miláček učitelů, dítě, které má ve třídě důležitou funkci – předseda třídy. Někdo, kdo učitelovi pomáhá a je jeho pravou rukou.

Na konečném stupni je nejhorší, že všichni členové skupiny přijmou šikanování za své. Oběť nemá často na ohlášení ani pomyšlení, protože se se svou rolí natolik ztotožnila, že by měla pocit viny, kdyby šikanování měla prozradit, nebo se jednoduše bojí o svůj život. Vytvoří si tzv. „pseudosvědomí“, které vyčítá jakékoliv negativní myšlenky a pocity o agresorovi. Často se pak stává, že při vyšetřování bere oběť náhle svou výpověď zpět a prohlašuje vše za legraci.

2.3.2 Význam vývojových stupňů pro vyšetřování

Jak jsem se již zmínil, rozdělení bujení šikany do vývojových stupňů je velmi praktické pro pozdější možné vyšetřování. Pokud dobře známe jednotlivá stadia, pomůže nám to pak lépe respektovat různé stupně léčby, promýšlet vhodné postupy (nejenom diagnostické, ale též terapeutické) a správně rozvrhnout pomoc.

Mezi vyšetřování počáteční šikany (prvními třemi stupni) a mezi šikanou pokročilou (čtvrtým a pátým stupněm) je totiž dost zásadní rozdíl. Kdybychom vycházeli při vyšetřování pouze z vnějších znaků a nebrali v úvahu, že existují jisté specifické zvláštnosti u každého stupně, pak by naše pokusy o odhalení, pochopení problému a léčbu nejspíš neuspěly a pro další vývoj ve skupině by byl takovýto závěr velmi rizikový.

3 AKTÉŘI ŠIKANY

3.1 Osobnost agresora

„Kdo respektuje hranice jiných lidí, má potíže pochopit, kde začíná a končí on sám, kde jsou jeho vlastní hranice.“ (Erb, 2000, s. 31)

Agresoři jsou většinou chlapci (s dívkami – agresorkami se setkáváme v menším měřítku), kteří jsou po fyzické stránce až nadprůměrně zdatní, obratní a silní. Je pro ně typická touha po dominanci, ovládnutí druhých a bezohledné prosazování. Nezřídka trpí pocity nejistoty a nedostatečnosti. Při šikanování prožívají uspokojení, příjemné pocity a podléhají mylnému dojmu, že jsou stateční. Agresor umí velmi dobře skrývat svůj strach a využívat strachu druhých. Jeho jednání je hnáno touhou po moci, často se vyznačuje krutostí, radostí z utrpení a ponížení druhého. Nemá pojem o hodnotě vlastní osobnosti a postrádá touhu něčeho dosáhnout. Jeho schopnost reagovat na zátěž ať psychickou, nebo fyzickou je mnohem silnější než u obětí.

Dívčí šikana se od chlapecké liší ve způsobu, jakým probíhá. Dívky dokáží velice rafinovaně nacházet způsoby ublížení – jsou to posměšky, pomluvy, provokace, zesměšnění, vytěsnění vyhlídnuté spolužačky na okraj skupiny, tzn. že u dívek převažuje psychická forma šikany. Setkáváme se i s těmi případy, že chlapci šikají dívky, neboť dívky nejsou tolik tělesně zdatné, čehož agresori využívají.

V minulých kapitolách nás určitě napadly otázky jako: kdo jsou ti, co šikají; jak vypadají, jsou něčím odlišní, jaký je důvod jejich chování apod. V následujících podkapitolách rozepíší vlastnosti agresorů, jejich rodinné prostředí, nejčastější typy a důvody, proč je zde častá absence pocitu viny.

„Šikající děti vyznávají otevřeně kladný vztah k projevům agrese, násilí považují za přirozený prostředek k uspokojení svých potřeb. Dalším charakteristickým rysem agresora je nedostatek soucitu a tzv. „morální slepost“. Jde o děti a mladé lidi, kteří nemají žádný vědomý pocit viny, netrápí se skutečností, že někomu ublížili a zasloužený trest vnímají jako křivdu.“ (Kolář, 2001, s. 76)

3.1.1 Fyzické vlastnosti agresorů

Většinou jde o fyzicky zdatné jedince, silné, obratné a sportovně nadané, hlavně co se chlapců týče. V tělesné výchově patří k tahounům, při míčových hrách bývají kapitány družstev a jsou uznáváni ostatními jako silní a schopní. Ovšem fyzická zdatnost není samozřejmě podmínkou. Sílu a svaly může dost dobře, a někdy i lépe, nahradit inteligence spolu s krutostí a vynalézavostí. Agresor může využívat sílu jiných dětí tím, že zorganizuje šikanování tak, aby se oběti on sám vůbec nedotkl. Sice vše řídí, ale násilí se dopouštějí jiní. Že agresory bývají tělesně zdatní jedinci ještě ale neznamená, že všichni, kdo jsou silní, musí být automaticky potencionální agresori.

3.1.2 Duševní vlastnosti agresorů

Obecně se prohlašuje, že agresori jsou právě nešťastné děti, které si léčí své komplexy, jejich tvrdost je jen navenek, kdežto uvnitř jsou to děti bez sebevědomí, trpí pocity méněcennosti, protože nemají tak dobrý prospěch a podobně. Takhle vylíčených agresorů je však naprostá menšina, podle Pavla Říčana jde o nanejvýše pětinu a jedná se o tzv. typ úzkostného agresora. Je pravda, že nešťastní jsou. Ale ne proto, že mají nejhorší prospěch. Jsou to mladé duše, které se z nějakého důvodu nedokázaly přijmout, nemají se rády a tím pádem nemají rády ani své okolí.

Podle výzkumů se ukázalo, že je sice pravda, že agresori mají většinou horší průměr, ale není to důvod jejich agresivity. Ve většině jde právě o velmi sebevědomé a ničím neohrožitelné děti, které mají neovladatelnou touhu dominovat, mít moc nad někým jiným, ovládat druhé a prosazovat své zájmy. Jsou často urážlivé, v ubližování vidí zábavu a mají z toho radost a potěšení. Hlavním společným znakem je naprostá absence morálních hodnot. Jsou sobecké, egocentrické, bez schopnosti soucitu a empatie. Nemají vypěstovanou úctu k člověku, jeho právům a názorům.

3.1.3 Agresor a jeho rodinné prostředí

Podle odborníků se sklony k agresivnímu jednání vytvářejí již v předškolním věku, kdy určitou roli hrají nejen temperamentové dispozice jako impulzivita, vznětlivost a snížená schopnost odhadnout následky svého jednání, ale především styl rodinné výchovy. Nejvíce dítě poškodí „nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost až nepřátelství, prudké výbuchy negativních citů nebo dokonce nenávisť. K tomu často přistupuje fyzické i psychické násilí: bití, kruté tělesné tresty, nadávky, ponižování.“(Říčan, 1995, s. 33)

V mnoha případech agresori pocházejí z rodin s egocentrickým typem výchovy, ve kterých se rodiče svému dítěti podřizují. Dítě velmi brzy zjistí, že rodiče jsou citliví na slzy, pláč nebo naopak křik a využívá této zkušenosti, kterou přenáší i na své okolí. Dítě je vedeno k tomu, aby se vyhnulo konfliktům. Nemusí se přizpůsobovat ostatním, neboť se předpokládá, že se ostatní přizpůsobí jemu. Takové dítě úspěch přičítá sobě, ale při neúspěchu hledá viníky kolem sebe,

nikoliv v sobě. Tyto děti se velice často snaží vypadat dobře na účet ostatních a samy ostatním nic neposkytují a pouze je zneužívají. Děti, které pocházejí z rodin, v nichž jsou vystaveny tělesnému násilí, často trpí pocity méněcennosti, nejistoty, nejsou schopné navazovat běžné kontakty.

Sebevědomí si zvyšují tím, že ponižují někoho jiného. Rodiče si cení jejich úspěchu a nikoli jich samých.

Na šikanování má vliv i sociální vrstva, ze které dítě pochází. Ukazuje se, že mnoho agresorů je z rodin podnikatelů, kde rodiče se svým dítětem příliš nevěnují, což se jim snaží vynahradit vysokými částkami kapesného.

3.1.4 Typy agresorů

(Kolář, 1997, s. 55-56) se zmiňuje o třech typech iniciátorů šikanování:

1. typ

- Hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.
- Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, šikany používá cíleně k zastrašování ostatních.
- Častý výskyt agrese a brutality rodičů.

2. typ

- Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.
- Násilí i mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.
- Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ

- Optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezdědka oblíbený a vlivný.

- Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha vypíchnout „humorné“ a „zábavné“ stránky.
- Nebyla zaznamenána významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

Říčan uvádí zvláštní typ agresora, tzv. „konformního agresora, který není iniciativní při napadení oběti, ale připojí se z konformity nebo ze strachu.“ (Říčan, 1995, s. 33)

Dalším typem agresora je jedinec, který má zkušenosti se šikanováním z minulosti jako oběť a stává se agresorem z obrany, aby se znovu nestal sám obětí, nebo šikanou oplácí křivdy, které se mu přihodily v minulosti.

3.1.5 Příčiny absence morálky u agresorů

Když už se s agresory začne pracovat, šikana se odhalí, zpravidla se objevuje fakt, že tito lidé necítí vůbec žádný pocit viny, dokonce jsou-li potrestaní, vnímají trest jako obrovskou křivdu. Nemají absolutně žádný náhled na to, co činili, nedokáží pochopit, že někomu ublížili. Tato morální slepota může mít dvě úrovně. Jde o ochranu sebepojetí na povrchnější úrovni a sobeckou a soběstřednou orientaci na té hlubší úrovni. Ochrana sebepojetí – aktéři odmítají vidět sami sebe v roli tyranů, realitu vytěsňují ve snaze uchránit se před přiznáním skutečného obrazu o sobě samých.

Často shazují vinu právě na oběti šikany, vypovídají, že oběť si to zasloužila, protože provokovala atd.. Tomuto způsobu omlouvání svých činů říkáme racionalizace. Může se dokonce stát, že se agresoři rozplácí při tvrzení, že je oběť sama bila a týrala. Sami tomu věří a někdy lžou tak přesvědčivě, že to může bohužel zmást nezkušené pedagogy, kteří se snaží prozrazenou šikanu řešit. Tento termín se v psychologii označuje jako projekce. Jde tedy o promítání vlastního chování do chování někoho jiného.

Sobecká a soběstředná orientace – u aktérů je dominantní egocentrismus a naprostá sobeckost. Považují se za střed dění a světa, nejsou schopni vážit si

lidského života. Lidi berou jako věci, které slouží k jejich zábavě. Často vysvětlují své chování větami: „Byla to pro nás legrace, měli jsme z toho srandu.“

Tyto děti nejsou duchovně probuzené. Zůstaly na začátku vývoje, kdy je osobnost ještě stále uzavřená ve svém Já a veškeré vztahy jsou prospěchářské. Jsou přesvědčené, že jsou lepší než ostatní, a proto si mohou přivlastnit veškeré výhody, získávají automaticky moc nad ostatními. Jde o poruchu vývoje, která právě vede k rozvoji zla, agresivitě a šikanování. Můžeme je přirovnat k pětiletým dětem. V tomto věku jsme zhruba na prvním stupni duchovního vývoje. Dítě ještě nedokáže rozlišit, co je dobré a co ne. Jenomže, když je malé dítě vzpurné a „poroučí“ okolí, je to možná v daném věku roztomilé. Ovšem, když se stejně chová dítě, které už přestává být dítětem a dospívá, je to značně znepokojující a nebezpečné. Existuje přece rozdíl, když malý capart ukradne na hřišti hračku, která mu nepatří, protože se mu líbí a když dospívající člověk bere vrstevníkům peníze, věci, okrádá je tajně nebo veřejně z pozice moci, protože on přece může.

3.2 Osobnost oběti

„Být obětí šikanování, to neznamená jenom snášet fyzickou bolest, snášet nadávky a urážky a denně se při cestě do školy třást strachy, co si na vás dneska zase vymyslí. Může to také znamenat, že vám klesne sebevědomí a vy sami o sobě začnete pochybovat. Že budete mít pocit, že děláte ostudu své rodině, a možná také začnete proklínat všechny ostatní za to, že vám nijak nepomáhají.“

(Goldmanová, 1996, s. 95)

Obětí šikanování se může stát kterékoliv dítě, přičemž často ani nezáleží na tom, jaký ten žák je, protože výběr agresorů je v mnoha případech nahodilý. Častěji však na školách bývají šikanováni žáci pro nějaký tělesný nebo psychický handicap. Je u nich zřetelná bojácnost a zranitelnost, jsou vybaveni slabou reaktivitou na zátěžové situace. Ve střetech s agresorem propadají panice, výčitkám svědomí a sebekritice, mají odmítavý vztah k násilí. Po psychické stránce jsou oběti plaché, tiché, citlivé, mají nízké sebevědomí a submisivně se podřizují ostatním.

Jen obtížně se v kolektivu vrstevníků prosazují a většinou jsou outsidersy třídy, kteří nemají buď žádného kamaráda, nebo jednoho třídu podobně hodnoceného. Tím, že projevují úzkost a bezmocnost dráždí a provokují ostatní spolužáky. K jejich psychickým znevýhodněním patří specifické poruchy učení, hyperaktivita s poruchou osobnosti a opožděný duševní vývoj. Po fyzické stránce jsou oběti často nejslabší z kolektivu. Mají malou fyzickou sílu, jsou neobratní, často obézní nebo právě naopak.

Důvodem k šikanování může být pro agresora jakákoliv odlišnost oběti, a protože každý jedinec je něčím odlišný od ostatních, důvod si agresor najde vždycky. Mohou to být např. zrzavé vlasy, následky po operaci rozštěpu patra nebo dokonce i slabá sociální vrstva, ze které šikanované dítě pochází, neboť se neobléká podle nejnovější módy a nemá tak vysoké kapesné jako ostatní žáci. Výjimkou není ani rasově motivované šikanování, kdy v kolektivu třídy je jeden žák odlišné národnosti. V dospělosti se oběti školního šikanování s šikanou již tak často nesetkávají, protože mají možnost si zvolit prostředí, ve kterém se budou pohybovat. Mnozí z nich si vzpomínky na tuto zkušenost ponесou celý život, často trpí pocity méněcennosti a pochybnostmi o sobě samém. Některé děti pocházejí z rodin, ve kterých byly vystaveny již od útlého dětství tělesnému násilí, trpí pocity viny a myslí si, že to je spravedlivý trest za nějaké provinění. Samy sebe vnímají jako nehodné lásky a často podléhají šikaně ze strany ostatních, protože ji považují za oprávněnou. Tím, že samy sebe vidí jako hloupé a nezajímavé, posilují své přesvědčení, že problém je v nich a nikoli v ostatních.

Jedním z dalších je rozdělení na pasivní oběti (bojácné, opatrné a uzavřené děti, často jsou fyzicky slabé a těžko si hledají přátele), provokující oběti, účelové oběti (děti, které si přehnaně stěžují na ostatní, aby získaly pozornost), útočníci – oběti.

3.2.1 Fyzické vlastnosti oběti

Obětí se může docela snadno stát dítě, které není stavěno, ať už fyzicky nebo na základě výchovy, na rvačky a běžné měření sil. Když se dítě neumí bránit, neumí vrátit ránu a hned se zalekne, může to být důvod pro to, aby se z něj

stala budoucí obětí, protože agresor vytuší dobrou kořist. Ale tělesná slabost není podmínkou. Někdy skutečně jen stačí, aby se slabý ozval slovy a agresor si své plány převede na někoho jiného. Velkým rizikem je vzhled a hlavně jeho odlišnosti: barva vlasů, tvar obličeje, nosu, rovnátka, brýle, obezita.

3.2.2 Duševní vlastnosti oběti

Dítě může upadnout v nemilost jak díky pozitivním tak i negativním vlastnostem. Není žádný důvod, aby se nestalo obětí právě proto, že má nějakou přednost. Může jít o přemýšlivou povahu, dobrosrdečnost, kdy dítě neumí odmítnout. Důvodem může být i přílišná zralost na svůj věk nebo stačí jen kolektiv, ve kterém se nachází. Jemná povaha, která nedokáže držet krok s těmi divokými, nedokáže se smát hrubým vtipům a neuznává jisté chování, které je považováno za drsné nebo se k němu nevyjadřuje. Problém také může nastat, když je dítě pilné ve škole, učivo ho baví, je zvědavé a v hodinách klade učitelům otázky. Oběť bývá tichá, plachá, plačtivá, neschopna rozlišit co je legrace a co myšleno vážně, mívá nízké sebehodnocení, podceňuje se, stydí se vystupovat před ostatními. Objevuje se zde neschopnost zapadnout do kolektivu, zaujmout ostatní, jakékoliv protivné chování, které ostatní dráždí (i učitele).

Některé oběti mohou provokovat agresory svým útočným chováním, kdy je slovně napadají a i fyzicky dráždí. Pochopení tohoto chování bývá těžké pro učitele i pro psychology. Někdy se dokonce může stát, že oběť je zároveň i agresor. Tyto děti jsou v kolektivu značně neoblíbené.

3.2.3 Oběť a její rodinné prostředí

V rodinném prostředí, ze kterého šikanované děti pocházejí, nemusí chybět ani rodičovská láska ani komunikace. V některých rodinách obětí je často až příliš ochranná nebo dominantní matka, otec buď chybí, nebo je slabý a submisivní. Dítěti chybí v těchto případech mužský vzor, se kterým by se mohl identifikovat. Obava matky o dítě, přehnaná péče o něj a snaha odstranit z cesty všechny

překážky způsobí, že se dítě nenaučí samostatnosti, samostatně rozhodovat a prosazovat v kolektivu svých vrstevníků.

Některé děti pocházejí z rodin, ve kterých byly vystaveny již od útlého dětství tělesnému násilí, trpí pocity viny a myslí si, že to je spravedlivý trest na nějaké provinění. Samy sebe vnímají jako nehodné lásky a často podléhají šikaně ze strany ostatních, protože ji považují za oprávněnou. Tím, že samy sebe vidí jako hloupé a nezajímavé, posilují své přesvědčení, že problém je v nich a nikoli v ostatních.

3.3 Skupina

Zda k šikanování ve skupině bude docházet či ne, záleží také na ostatních členech kolektivu, neboť šikanování se netýká pouze agresora a oběti, ale celé skupiny. Ve většině případů ostatní děti ve třídě agresí a užití násilí neschvalují, ale vzhledem ke svému strachu to nedávají najevo a mlčky přihlížejí, nebo se dokonce připojí. Je jakýmsi nepsaným pravidlem, že do věcí skupiny dospělí nemají zasahovat, a proto o tomto dění nemají být informováni. A právě na to z velké části sází i agresor, který je přesvědčen, že nikdo nebude mít odvahu někomu to sdělit, neboť by byl ostatními považován za „bonzáka“.

V případě, že je agrese mířena proti někomu, kdo není ve třídě oblíbený, kdo není ostatním sympatický, mohou ji ostatní schvalovat a nesnaží se tomu nijak zabránit. Výzkumy ukázaly, že oběti i agresori jsou pro ostatní méně přitažliví a jsou méně oblíbení než ostatní žáci, přičemž týraná oběť je jim sympatičtější než agresor, protože v nich budí soucit (Říčan). Zcela opačný názor však zastává Pöthe, který říká, že dětem ve třídě je sympatičtější agresor, který v mnoha případech pořádá „představení“ na úkor oběti.

4 NÁSLEDKY ŠIKANOVÁNÍ

Šikanování zasahuje celou skupinu, neboť byly narušeny vztahy v této skupině. Následky šikanování jsou ovlivněny stupněm šikanování, délkou období, po které k šikanování docházelo, odolností oběti a tím, jakou roli aktéra dítě při šikanování ve skupině má (oběť, agresor, přihlízející spolužák).

4.1 Psychologický a sociální dopad

Šikanování je těžkou poruchou vztahů ve skupině. Šikanování nepostihuje pouze oběti, ale i agresory, další členy skupiny a skupinu jako celek. Následky dlouhodobého šikanování pro všechny účastníky lze rozdělit do čtyř hlavních skupin.

4.1.1 Poškození fyzického a psychického zdraví

Závažnost poškození závisí na tom, jakého stupně šikanování dosáhlo, zda je krátkodobé či dlouhodobé a jaká je obranyschopnost oběti. Oběti počátečních stádií šikanování mají negativní vztah ke škole, bojí se školy, protože tam se cítí osamocení, odstrkovaní, jsou tam ponižováni a pociťují svou bezmoc. Dochází u nich ke vzniku psychické deprivace, narušení osobnostního vývoje, ke vzniku neuróz nebo psychosomatickým potížím. Následkem šikanování dochází ke zhoršení prospěchu, nepozornosti při vyučování, úniku do nemoci, záškoláctví, nízkému sebevědomí, nejistotě a strachu.

U obětí pokročilých stádií šikanování jsou následky závažnější a ovlivňují oběť celý život. Dítě pociťuje strach o vlastní život, má poruchy spánku a trpí nočními děsy. Výjimkou nejsou ani psychosomatické obtíže jako bolesti hlavy, břicha, únava, nevolnost atd.. Při přechodu na jinou školu má problémy s adaptací. Následky fyzického šikanování jsou snáze odhalitelné, i když se je dítě velmi často snaží ze strachu skrývat. Stejně nebezpečné však jsou i následky verbálního šikanování, které může trvat po velmi dlouhou dobu, aniž by si toho někdo všiml.

Už to, že se šikanované dítě bojí o tom mluvit i s nejbližšími, vypovídá o tom, že okolní svět chápe jako nedůvěryhodný a nepřátelský, jako svět, kde se nevyplácí čestné a laskavé chování, svět, ve kterém není dobré se odlišovat od ostatních. Nabývá přesvědčení, že žije ve světě, ve kterém je nutné být stejný jako ostatní, a to za každou cenu.

4.1.2 Fixování antisociálních postojů agresorů

Největší následky šikanování zanechává bezesporu na oběti, ale ani agresor nezůstává bez negativních následků. Tím, že ve skupině nebyl nikdo, kdo by se mu postavil na odpor, se agresor učí, že jednat s lidmi z pozice síly je pro něj výhodnější, snazší a vede k dosažení vytyčeného cíle. Učí se, že může ostatním vnucovat svoji vůli, ovládat je zastrašováním, a že má právo napadat kohokoliv, kdo je slabší.

4.1.3 Ztráta iluzí o společnosti

„Žáci, kteří se přímo neúčastní šikanování, ale jsou svědky krutého bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. Jsou konfrontováni s faktem, že se s tím nedá nic dělat, že autority nejsou schopné zajistit ochranu a bezpečnost slabým.“

(Kolář, 2001, s. 100)

Tato zkušenost má vliv i na jejich pohled na násilí, ke kterému se stávají pasivními. Získali zkušenost, že normy se mohou porušovat, aniž by byl někdo potrestán.

4.1.4 Snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku

Výukový a výchovný efekt ve třídě, která sama působí na žáky destruktivně, je minimální. Pedagog ztrácí důvěru i autoritu u žáků nejen jako zástupce školy, ale také jako člověk. Následky šikanování mohou být konkrétní projevy u žáků jako např. nepozornost při vyučování, zhoršení prospěchu, tendence ke zvýšené absenci ve škole, apod..

Úkolem pedagogů není pouze omezovat vliv faktorů, které jsme uvedli jako příčiny šikany, ale také zmírňovat následky šikany. O následcích šikany se často mluví pouze v souvislosti s obětí, která se sice s následky šikany vypořádává dlouhou dobu poté, co šikana odezněla, nebo v horším případě celý život, avšak bylo by mylné domnívat se, že šikanování zanechá následky pouze na oběti. Nejen oběť je šikanováním postižena, jedná se také o další aktéry šikanování, ať již o přímého agresora, iniciátora šikanování, nebo o nepřímé aktéry, kteří pouze přihlíží, popř. se šikany nepřímo účastní.

4.2 Řešení šikany

Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí „solidarity“ agresorů i postižených.

4.2.1 Problémy při odhalování šikany

Pokud pedagog, či jiný odborný pracovník usoudí z výsledků průzkumu, že by se mohlo jednat o šikanu, dochází k přímému vyšetřování šikany. Pedagog by se měl při vyšetřování držet několika zásad, které lze stručně shrnout do následujících bodů:

- 1) Chránit zdroj informací, neprozradit ho.
- 2) Prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám doposud není známo, nebo to nemůžeme dokázat.

- 3) Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a poté jejich výpovědi konfrontovat.
- 4) Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.
(Říčan, 1995, s. 51)

Při vyšetřování šikany se může pedagog setkat s řadou problémů, které zabraňují odhalení šikany. Tyto mechanismy mohou být jak ze strany oběti, agresora, svědků, tak i ze strany pedagoga či rodiče. Pedagog by měl být na všechny tyto možnosti připraven a snažit se jim v průběhu vyšetřování zabránit. Tyto negativní mechanismy mohou být ze strany:

- 1) Oběti – objekt často odmítá vypovídat a svědčit. Důvody, které ji k tomu vedou jsou strach z pomsty, strach o život, ztráta sebeúcty a podřizování se tlaku kolektivu,
- 2) Agresora – pedagog by měl být připraven na možnost, že agresori nejen přesvědčivě a organizovaně lžou, ale často předstírají, že oni jsou tou obětí,
- 3) Svědků – většina spolužáků nechce vypovídat nebo svědčí falešně a podporují agresory v jejich lhaní,
- 4) Pedagoga – závažným problémem je, pokud pedagog chrání agresora. Může jít o premianty třídy, se kterými spolupracuje, nebo o žáka mimořádně oblíbeného, kterými jsou ve třídě tzv. baviči,
Člověk, který se stane svědkem brutálního násilí, má zaprvé šok, ale také u něho dochází k vybuzení obranných mechanismů. To se stává i u pedagogů, kteří se stali svědky brutální šikany, dochází u nich k regresi, popření, bagatelizaci, obvinění oběti, k agresí,.....,
- 5) Rodičů – je obvyklé, že rodiče agresorů odmítají nařčení svých dětí ze šikany nebo se jich zastávají. Nedoporučuje se společné jednání s více rodiči agresorů najednou, neboť hrozí nebezpečí vzájemného podpoření sebeklamu a sjednocení proti společnému nepříteli. Na druhé straně rodiče obětí často žádají zastavení vyšetřování a pedagog by měl v tomto případě respektovat jejich obavy a nezapojovat oběť do vyšetřování bez jejich svolení.

Čím je šikana pokročilejší, tím je dokonalejší zakrývající a protiúdravný systém. Etoped Michal Kolář tento systém nazývá „komplotem velké švestky“, podle základního počtu aktérů. Ve své konečné podobě se projevuje tím, že:

- Oběť nedokáže podrobně vypovídat o tom, čemu byla vystavena,
- Agresoři úporně, přesvědčivě a organizovaně lžou,
- Většina ostatních spolužáků také lže nebo nechce vypovídat; objevují se falešní svědci,
- Rodiče agresorů jsou přesvědčeni, že jejich děti byly nespravedlivě nařčeny, někdy se snaží dokonce vyvolat dojem, že agresorem je oběť,
- Rodiče oběti mají většinou strach o osud svého dítěte a bojí se dalšího vyšetřování,
- Při pokročilé šikaně brání nevědomě vyšetřování v některých případech i pedagog.

(Kolář, 2001, s. 111)

4.2.2 Řešení šikanování z pohledu pedagoga a školy

Aby veškeré úsilí na úspěšné vyšetření a následné řešení šikanování nepřišlo na zmar, je dobré se hned na počátku zamyslet nad tím, co bude muset všechno pedagog podstoupit.

V první řadě se z něj stane tak trochu detektiv a psychoterapeut a bude muset postupovat podle jisté strategie a taktiky. Pro oběť bude muset být obrovskou podporou a bude jí poskytovat také ochranu. Pedagoga by neměla vyvést z rovnováhy neochota žáků případ řešit, neměl by se dát zmanipulovat a obelhat. Dále: jestliže má provádět s obětí a případnými informátory rozhovory, musí mít dostatek času, protože krátký čas mezi hodinami nemůže pro vyšetřování stačit. Bude tedy muset obětovat svůj osobní čas a energii.

Velmi důležité je také zjistit před tím, než začne samotné vyšetřování, jak závažná šikana to je. Řešení šikany v jejích počátcích, jak jsme si už vysvětlili, je méně náročné, než poslední dvě stadia. V prvních třech stupních ještě šikana

nebyla přijata všemi členy a pedagog to může rozlišit od pokročilé šikany tím, že žáci jsou v rozhovorech ještě docela sdílní. Naopak v posledních dvou stupních je již násilí přijato většinou nebo dokonce všemi a děti odmítají vypovídat, označovat agresory a je zde patrné napětí.

4.2.2.1 Důvody vedoucí k zahájení vyšetřování

Vyšetřování začíná na základě jistých signálů, které pedagog nebo někdo jiný zaregistruje. Rozlišme si takové dva hlavní důvody, na jejichž základě je zahájeno vyšetřování.

Přímo alarmující signály je zapotřebí systematicky vyhledávat a nečekat, až se nám přijdou děti svěřit. Jde o zjišťování situace formou dotazníků, informování žáků o problému šikanování, a to nejen tím, že vyvěsíme někde ve škole na nástěnce informační letáky a články s telefonem poraden, ale i rozhovory a řízené besedy s dětmi.

Nepřímo varující signály jsou bohužel málo viditelné nebo spíše málo často všimnutelné. Jsou ale též stejně důležité jako signály alarmující. Sem můžeme zařadit projevy šikanování v prostředí, kde je s žáky i učitel a tzv. skryté volání o pomoc. Pedagogové si však často nedokáží počinání žáka přiřadit k tomu jevu.

Pokud je tedy učitel s žáky v jedné třídě, neměl by přehlédnout když:

- je nějaký žák ostatními naprosto přehlížen, ignorován a odmítán
- kolektiv mu rozkazuje a dítě poslouchá, je jimi neustále okřikováno
- je vystavován různým vtípkům, bývají mu ničeny školní pomůcky, stávají se podezřelé nehody (např. nemůže najít náplň do propisovací tužky, když má být psaná písemka, ztratí se mu před hodinou domácí úkol a žák je potrestán)
- je ostatními ponižován při neúspěchu v hodině, při zkoušení se mu děti smějí, úmyslně špatně napovídají a oslovují ho barvitými přezdívkami

- je zde nápadné pošťuchování a pohlavkování pouze z jedné strany, a to směrem na onoho žáka
- žák přenechává naprosto dobrovolně svou svačinu některým spolužákům a na případnou otázku pedagoga odpoví, že on nemá hlad a jeho „kamarád“ si svou zapomněl doma.

Skrytým voláním o pomoc může být:

- nenápadné postávání žáka před třídou nebo kabinetem a vcházení do hodiny až na konci přestávky, a to v doprovodu učitele, chození všude jako poslední nebo pozdě
- typické chování neoblíbeného žáka – outsidera. Nikdo se s ním nebaví, dítě je osamělé a zakřiklé, nezapojuje se do společných her
- stísněné chování, viditelný strach, smutek, nešťastnost a zoufalost
- náhlé zhoršení prospěchu, nedonášení úkolů, které předtím odevzdával, nesoustředěnost a roztěkanost při vyučování
- velká absence omluvená i neomluvená, žák se vyhýbá tělesné výchově

Vyšetřování se však obvykle zahajuje na základě nahodilých alarmů, protože výše uvedených si pedagogové málo všímají. Mezi takové patří třeba telefonické oznámení rodičů, kteří mají podezření na týrání svého dítěte, nebo zavolá kamarád oběti či přijde osobně za učitelem nebo jinou autoritou ze školy. Osobní účast na oznámení je spíše vzácná, mnohem bezpečnější pro informátora je anonymní dopis, který do kabinetu tajně podsune.

Veškeré tyto alarmy je nutno brát vážně, i když ne všechny hned znamenají šikanování. Je proto dobré, aby byli pedagogové co nejvíce informováni o šikanování a jejích zákonitostech, znali její projevy a dokázali určit, zda jsou přítomny znaky samoučelnosti agrese a nepoměru sil.

4.2.2.2 Strategie vyšetřování

Protože některé šikany mezi dětmi bývají závažné a brutální jako šikany mezi dospělými (například ve vojenském prostředí), je zapotřebí už od první chvíle, kdy se rozhodneme šikanu vyšetřovat, postupovat tak, aby byl úspěšný efekt co nejméně narušen a hlavně, aby nebyl zmařen. Je nesmysl začít vyšetřovat šikanu od iniciátorů a agresorů. Ale právě tato cesta může být často volena, protože rozhořčený pedagog si to chce se zlými žáky okamžitě vyřídit. Tímto jednáním však vyřídí spíše oběť, protože od agresorů nic nezjistí, často tím zničí důkazy, které by mohly pomoci a navíc se agresoři dozví, že je někdo „prásknul“ a připraví oběti pravé peklo, aby si příště „bonzování“ rozmyslela.

Právě proto je zapotřebí znát strategii, která zaručuje úspěšné vyšetřování a při jejím plném dodržení nehrozí nebezpečí selhání. Hlavním úkolem strategie je v každém případě chránit informátory, tedy ty, co o šikaně pedagoga informovali. Veškerý postup je zvolen tak, aby došlo k jejich neprozrazení a tím ochránění před pomstou agresorů. Podle M. Koláře jsou pro praxi důležité dva typy strategií:

Vzhledem k úrovni cílů

- jde o strategii, která mapuje vnější obrazy – jevové stránky, symptomy
- strategie postižení vnitřního vývoje – konstelace postojů k šikanování

Podle rozsahu vyšetřování

- globální strategie (vyšetřování všech žáků, speciální sociometrické šetření celé skupiny)
- lokální strategie (specifické vyšetřování vybraných žáků)
- (Kolář, 1997, s.49)

Nejméně časově náročná a nejlépe použitelná v dnešní pedagogické odbornosti je tzv. strategie první pomoci, která v sobě vlastně zahrnuje strategii lokální a vnější. Jejím úkolem je zmapovat vnější obraz šikany. Musíme tedy získat odpovědi na otázky například: kdo a kolik je obětí, kdo je agresorem, kolik je agresorů, co se dělo obětem, kdy se to dělo a jak, jak dlouho šikanování trvá

atd.. Nesmírně důležité je zapisování všech odpovědí. Význam to má jak pro vyšetřování (je nutné vědět přesné informace, jak vše probíhalo, mít možnost porovnávat výpovědi), tak pro pedagoga samotného, když se setká s rodiči, kteří jsou připraveni chránit své děti – agresory za každou cenu.

Pět kroků strategie:

1. Rozhovor s informátory a oběťmi
Pokud nám šikanu oznámil spolužák oběti nebo rodič, mluvíme nejdříve s tímto informátorem a pak následně s obětí.
2. Nalezení vhodných svědků
V tomto kroku se dělá nejvíce chyb. Je to velmi důležitý a klíčový moment, protože je nutné správně odhadnout, kdo by mohl být svědkem a tyto svědky pak najít a přimět k pravdivé výpovědi, o kterou se může vyšetřovatel opřít.
3. Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky
Obyčejně stačí, když mluvíme se svědky jednotlivě. Někdy se mohou vyskytnout těžkosti a nesrovnatelnosti. To potom můžeme provést konfrontační rozhovor více svědků. Nikdy by ale pedagog neměl vyšetřovat agresory a svědky dohromady. Hrubou chybou je konfrontace výpovědí agresorů s výpovědí oběti. Toto si zažije oběť u soudního jednání, pokud se uskuteční, a je to pro psychiku dítěte velmi bolestivé a náročné.
4. Zajištění ochrany obětem
Tento krok nemusí mít vždy až toto pořadí. Někdy je udělán jako první, když třeba informátor prozradí, že po škole na oběť čekají agresori venku. Zajistí se tedy oběti bezpečná cesta domů. U počátečních stupňů šikan nejsou nutná zvláštní bezpečnostní opatření, u pokročilých je potřeba někdy uvolnit oběť ze školy na delší dobu nebo ji okamžitě přeložit na jinou školu.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi
Tento krok je vždy posledním krokem. Nemá smysl mluvit s agresory dříve než máme shromážděné důkazy proti nim, výpovědi všech svědků, zajištěnou ochranu oběti, protože tím by se mohlo celé vyšetřování pokazit.

Agresoři sami zkouší klást otázky, ujišťují se (nebo se alespoň o to snaží), co všechno se už na ně ví a samozřejmě všechna obvinění popírají, zapírají pravdu a mají zbytečně velký prostor pro své dokonale připravené lži. V rozhovoru nejde ani tak o získávání informací (vše už je zaznamenáno od svědků a obětí, pouze v něčem může být výpověď agresorů přínosná. Výpovědi agresorů jsou spíše zajímavé svou zaslepeností nebo výstředností.), nýbrž rozhovor samotný slouží k zastrašení, zastavení agresorů v jejich tyranii a chránění jich samotných před následky svých činů. Může se například podotknout, že jakmile ještě jednou udělají něco ošklivého oběti, budou okamžitě vyloučeni ze školy, nebo jim připomenout, že jakýkoliv náznak změny jejich chování k lepšímu bude brán v potaz při vyvozování důsledků výchovnou komisí.

4.2.2.3 Taktika vyšetřování

Pro volbu taktiky je důležitý věk dětí. Jinou taktiku zvolíme při vyšetřování dětí mladšího školního věku, staršího školního věku a jinou, když se jedná o téměř plnoleté jedince.

U pokročilých šikan je nutná naprostá odbornost a často se používají „tvrdé“ taktiky, protože jinak je téměř nemožné agresory usvědčit. Užívá se kriminalistického výslechu a speciálních diagnostických metod. U počátečních šikan není tvrdost taktiky potřeba. Jde spíše o zaskočení a překvapení iniciátorů a agresorů. Je proto dobré provádět výslechy spíše odděleně, protože to poskytuje dobrou možnost zaskočit agresory něčím novým. Agresoři by neměli poznat, co všechno pedagog ví. Zároveň tím chráníme i svědky před sebou navzájem, kdyby některý nevydržel případný tlak agresorů a měl snahu informovat, co který svědek všechno řekl. Aby byly nalezeni vhodní svědci, je potřeba hledat je ve spolupráci s oběťmi a informátory. Hledání svědci mají být žáci, kteří alespoň trochu s oběťmi sympatizují, neodmítají ji, kamarádí s ní a odmítají chování agresorů.

Při vyšetřování svědků a agresorů se osvědčila struktura, která zahrnuje čtyři části. Není nutné dodržet všechny, záleží na obtížnosti případu. První část je

tzv. Zahřívací předkolo, které slouží k navození určité atmosféry. Svědky je nutno podpořit a ubezpečit, že se nemusí bát prozrazení, falešné svědky a agresory zde šokujeme a pracujeme s citovým napětím. Výhodou je, pokud do poslední chvíle nemají ponětí o tom, že se již šikanování prozradilo. Monolog je zařazován proto, že díky němu pedagog může zjistit něco, co by jinak od agresora či svědků nezjistil, kdyby se jich nezeptal. Během souvislého vyprávění lze rozeznat, zda dotyčný chce mluvit pravdu či nikoliv. Na monolog navazuje dialog. Zde se využívá přerázení, systematicky se rozvrací křivé výpovědi, využívá se metoda „přítlačení ke zdi“, kdy (jak už jsem se zmínil) může být nabídnuta polehčující okolnost, když se žák přizná. Pracuje se s napětím, které se postupně zvyšuje tvorbou otázek. Při těžkosti při vyšetřování je možné zvolit tzv. konfrontaci mezi svědky, a když ani to nestačí, mezi agresory. Pedagog musí pečlivě zkoumat, jak se agresori při konfrontaci chovají. Sleduje verbální i neverbální projevy. Je dobré sednout si co nejbližší k žákům, protože tak je pro ně nejtěžší lhát. Pedagog tak může dobře rozlišit sebemenší zaváhání a nervozitu.

4.2.3 Řešení šikanování ze strany rodičů

Dítě, které je šikanováno velmi trpí a nachází se v zoufalé a beznadějně situaci. Najednou je zcela samo a nedokáže s tím nic udělat. O pomoc ze strany svých rodičů, svých největších ochránců si nedokáže říci z mnoha důvodů. Fakt, že je ponižováno a neumí se proti tomu bránit, v něm umocňuje velký pocit studu. Má strach, že když něco prozradí, stane se to, čím mu agresori vyhrožují – pomstí se. Také může mít strach, že pokud své trápení rodičům řekne, rodiče poběží do školy a ono bude prozrazeno. Objevují se obavy, že nebude bráno vážně. Někdy se nesevěří právě proto, že na základě ztráty orientace, kdy nechápe, co se to děje, uvěří tomu, že je asi tak špatné a neschopné, jak agresori tvrdí, a svůj osud si zaslouží.

4.2.3.1 Varovné signály

Rodiče by měli být ke svým dětem maximálně všímaví, protože v mnoha případech záleží právě na nich, zda si všimnou, že je jejich dítě ohroženo. Právě

jejich pozornosti by neměly unikat jemné signály nebezpečí a volání o pomoc. Mezi takové znaky patří:

- Dítě nemá žádné kamarády, které by ho doma navštěvovali, za kterými by chodilo si hrát, s nikým si netelefonuje, s nikým netráví svůj volný čas
- Není zváno na návštěvy k jiným dětem, na oslavy
- Je smutné, působí zaraženě, depresivně, nepodílí se o zážitky ze školy
- V noci špatně spí, má děsivé sny, probouzí se – poruchy spánku
- Do školy se netěší, často si ráno stěžuje na bolesti hlavy, vypravuje se pomalu – jakoby chtěl odchod oddálit, ztrácí chuť k jídlu
- Znenadání se zhoršuje prospěch, objevují se neomluvené absence, dítě navštěvuje lékaře bez doprovodu rodičů
- Ze školy chodí oklikou, prosí rodiče o vození autem
- Ze školy se vrací hladové (agresoři si vyžádali svačinu), má potřhané oblečení, poničené pomůcky, odřenininy a nic z toho nedokáže rozumně vysvětlit, jeho případné argumenty nepůsobí věrohodně
- Častěji se dožaduje kapesného, peníze mu nestačí, ztrácí je
- Ztrácí zájem o učení, je apatické, odmítá mluvit o sobě
- Objevuje se agrese vůči mladším sourozencům, domácím zvířatům
- Přestává chodit ven, více se zdržuje doma
- Simuluje nemoci, manipuluje s teploměrem, aby mohlo zůstat doma, nebo se skutečně objeví somatické potíže – bolení břicha, hlavy, teploty
- Vyhrožuje sebevraždou, případně se o ni pokusí

4.2.3.2 Postup rodičů agresora

Dozvědět se, že naše dítě ponižovalo a ubližovalo slabšímu, je pro každého soudného a morálně vyspělého rodiče šokující. Takové obvinění se slušných rodičů dotýká a nechtějí mu hned věřit. Je dobré ze začátku obvinění úplně nevěřit, než okamžitě dítě odsoudit. Kdyby bylo nevinné, mohlo by dojít ke ztrátě důvěry ke svým rodičům. Po zjištění, že obvinění je pravdivé, je zapotřebí projevit lítost. (Je účinné, když se matka nad dítětem rozpláče – ne však sebelítostí – a otec se rozhněvá nikoliv otcovskou uraženou pýchou). Rodiče by

dítě neměli odsoudit, ale snažit se najít příčinu, která ho vedla jeho činům. Z reakce rodičů by mělo dítě jasně pochopit, že se provinilo proti řádu, který je nad všemi lidmi. Pokud se dítě rozpláče samo nad sebou lítostí, nemělo by se mu již jeho provinění připomínat a neustále ho tím trestat. Potrestání je samozřejmě na místě a mělo by být přísnější než za jakýkoliv jiný dětský prohřešek. Trest je potřeba vysvětlit a má být proveden od milující osoby. Dítě by se mělo v každém případě omluvit oběti a nějak ji odškodnit. Rodiče agresora by se měli omluvit rodičům oběti a slíbit, že udělají vše pro to, aby se situace již nestala.

Je zapotřebí se ale zamyslet nad tím, kde se stala chyba ve výchově, jak mohli celé věci rodiče zabránit např. svým přístupem k dítěti, světu, okolí. Zpětnou vazbu může rodině poskytnout někdo, kdo ji dobře zná a s kým by se rodiče mohli poradit.

4.2.3.3 Postup rodičů oběti

V první řadě by měli rodiče dítěti poskytnout veškerou podporu, jaké jsou schopni. Musí dítě ujistit, že mu pomůžou situaci vyřešit, že již na nic nebude samo, a že se postarají o jeho bezpečí za každou cenu. Následně by měli přesně zaznamenat, co se vlastně stalo, kolikrát to bylo, kdo byl u toho. Snahou by mělo být získat co nejucelenější popis celé události. Pokud jde o nebezpečnou šikanu, je dobré nechat dítě doma a jít do školy nejdříve bez něj. Je lepší, když bude dítě pro všechny případy v bezpečí. Rodiče si nemůžou být od začátku jisti, že škola bude ochotna jejich problém řešit.

Doporučuje se, aby šikanování šli nahlásit oba rodiče a pokud to není možné, aby to bylo v doprovodu jiné druhé osoby. Problém je potřeba nahlásit pedagogovi, který dítě učí a také řediteli školy. Rodiče mají nahlásit, co se od svého dítěte dozvěděli a zeptat se, co s tím škola hodlá dělat. Mají právo dostat odpověď na otázky, co se bude dít, jak bude probíhat vyšetřování, jak se budou zajišťovat svědci, zda škola spolupracuje s odborníkem a ten bude pozván, jak chce škola zajistit bezpečí jejich dítěte v době, kdy se dítě zdržuje v jejích prostorách apod.. Podle reakce školy se dá poznat, zda je kvalifikovaná a připravená problém řešit.

Obyčejně mohou nastat tři situace:

- 1) Škola by ráda spolupracovala na vyšetřování, ale bohužel nemá zkušenosti. Zde je možné doporučit odbornou literaturu a domluvit se na vyhledání odborníka. Ve spolupráci se školou je možné dítě přeradit na jinou školu či do jiné třídy, dokud onen odborník nebude zajištěn.
- 2) Méně časté je, že škola má svého odborníka, se kterým spolupracuje. Tehdy by se měli rodiče domluvit, jak se oni sami budou podílet na nápravě.
- 3) Škola nemá zájem problém řešit nebo nepůsobí odborným dojmem. V takovém případě by měli rodiče neodborné jednání odmítnout, neboť může napáchat mnoho škody. Pokud škola problém zlehčuje a odmítá situaci řešit, rodiče by se neměli vzdávat. Mají právo podat stížnost na školu nebo jejího zřizovatele z důvodu nezabezpečování základních práv dítěte, a to na úrovni České školní inspekce, ministerstva, poradny specializované na práva dětí, soudu a prezidenta.

Mimo to mohou rodiče navštívit odborníka sami, též rodiče agresorů (nebývá moc úspěšné), zajistit dítěti doprovod do a ze školy, podat trestní oznámení na agresory.

4.3 Náprava

Poté, co se ukončí vyšetřování a je dostatek informací, se může přistoupit k nápravě. V první fázi nápravy se musí zastavit šikana ve třídě a musí se zamezit jejímu pokračování, zajistit ochranu obětí a nápravu chování agresorů, popř. jejich potrestání. Ve druhé fázi se přistupuje k nápravě a léčbě vztahů mezi žáky ve třídě a k vytvoření takové atmosféry, která zabrání dalšímu vzniku šikany.

V první fázi, počáteční fázi nápravy, kdy jde především o bezprostřední vyřešení situace a zamezení dalšímu vzniku šikany, se můžou podle závažnosti a s ohledem na situaci ve třídě zvolit dvě metody, které je možné vhodně kombinovat. Kolář je nazývá metodou vnějšího nátlaku a metodou usmíření. (Kolář, 2001, s. 76)

Samotné vyšetřování nemá výrazný vliv na změnu situace, neboť vyšetřováním jsme sice zjistili aktuální obraz šikanování, ale k nápravě tím nedošlo. Je tedy potřeba, aby po vyšetřování následovala náprava.

4.3.1 Metoda vnějšího nátlaku

Cílem této metody, která je ostatně v pedagogické praxi dost obvyklá, je přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. V závislosti na povaze a četnosti šikanování lze zvolit z bohaté škály postihů, např. napomenutí agresora před třídou, požadování náhrady za poškozené věci, podmíněčné a nepodmíněčné zhoršení známky z chování, vyloučení ze školy, přeložení na jinou školu, umístění do výchovného ústavu.

Při použití metody vnějšího nátlaku se doporučuje dodržet následující postup. Prvním krokem k nápravě stávající situace je rozhovor mezi pedagogem a agresorem, popř. jeho rodiči. Někdy je účinné přistoupit ke komisionálnímu rozhovoru a zaangažovat do řešení další osoby, např. výchovného poradce, ředitele školy, školního psychologa. V každém případě se pro zdárnost nápravných opatření doporučuje vést rozhovor s každým agresorem a jeho rodiči zvlášť, čímž se zamezí případnému sjednocení rodičů a vzájemnému podporování pachatelů.

Při seznámení rodičů s problémem by si měl pedagog uvědomit, že jde o šokující informaci pro rodiče, kteří se většinou zdráhají uvěřit, že jde o informaci pravdivou. Proto je důležité, aby u nich vzbudil pocit pochopení a pomoci. Rodiče by neměli získat dojem, že je obviňuje nebo se snaží jejich dítěti ublížit. V žádném případě však nesmí sdělit rodičům jméno oběti a zdroje informací nebo dokonce

přistoupit na vzájemnou konfrontaci mezi nimi, což by mohlo zásadním způsobem ovlivnit další průběh řešení.

Dalším krokem je oznámení závěrů a opatření výchovné komise, které by mělo být vždy zdůvodněno a zřetelně vysvětleno všem zúčastněným. Žáci by měli pochopit, že přijaté rozhodnutí bylo správné a vzdát se dosavadních norem, které šikanu ve třídě umožňovaly nebo dokonce podporovaly. Často však zbytek třídy sympatizuje s agresorem a vyjadřuje nesouhlas s navrženým opatřením, proto je nezbytné, aby učitel zvolil nejvhodnější formu oznámení, kterou dosáhne přijetí a podpory u ostatních žáků. Účelné, ačkoliv v praxi velice obtížné, se jeví získat na svou stranu agresora, který sám uzná svou chybu a připustí před třídou, že jednal nesprávně. Bez ohledu na to, jaký postih učitel zvolí, neměl by zapomenout na to, že odsuzuje šikanu jako chování, nikoliv žáka. Nabídnutím spolupráce v dalším postupu mu dává najevo, že věří v jeho nápravu.

4.3.2 Potrestání a usmíření

K potrestání viníků může posloužit řada běžných ale i některá mimořádná opatření. Mezi výchovná opatření zařazujeme napomenutí třídního učitele, ředitelskou důtku a důtku učitele, podmíněčné vyloučení ze studia nebo vyloučení, snížení známky (nemělo by zůstat samostatně, je dobré je spojit např. s podmíněčným vyloučením). Můžeme agresory převést do jiné třídy. U vyloučení ze studia je to složitější na základních školách. Je ale možnost využít dalších opatření jako např. umístění do diagnostického ústavu, následné nařízení ústavní výchovy, krátkodobý dobrovolný pobyt v diagnostickém ústavu nebo ve středisku pro mládež.

Metoda usmíření je zproštěna jakýchkoliv trestů a rozlišování na hodné a zlé. Cílem je napravit vztahy ve skupině, vyléčit ji od nebezpečného viru a usmířit oběť s agresorem. Dá se říci, že vychází z faktu, že velká skupina agresorů se chová ošklivě právě proto, že napodobuje chování ve své rodině. Také bere v potaz, že neustálé označování oběť – agresor prohlubuje nenávist mezi těmito dvěma póly a neustálé trestání a obviňování vztah mezi oběma narušuje. Pokud je viník jen trochu schopný nahlížet na své chování a je ochotný napravit se, může

být velmi prospěšný citlivý rozhovor s pedagogem. Její použití má smysl pouze u nebrutálních šikan, v počátečních stadiích, a to v rozmezí mladšího školního věku. Stejně jako u metody nátlaku je dobré řídit se následujícími kroky:

Nejnutnější diagnostika: provedeme rozhovor s informátory a oběťmi, najdeme vhodné svědky a provedeme s nimi rozhovory (případně konfrontační). Rozhovor s oběťmi, kde vysvětlíme oběťmi, že jsou možné dva způsoby řešení, a to trest nebo usmíření. Zároveň si s ní o obou metodách popovídáme. Neustále ji povzbuzujeme. Rozhovor s agresory je poslední možností, jak zjistit, zda se tato metoda hodí. Pokud jsou ochotni a schopni situaci řešit formou dohody, je jim nabídnuta.

Společné setkání a hledání nápravy slouží k tomu, aby skupina pochopila problém a společně se rozhodla jej řešit usmířením a porozuměním. Pracuje se nejlépe s menší skupinou, která je složena z žáků, kterých se šikanování nejvíce dotýkalo. Vysvětlí se žákům, že je dobré vztahy řešit, protože se týkají všech, a že je výhodné chodit do třídy, kde je dobrá atmosféra. Agresor si může pomocí scénky zahrát na chvíli roli oběti, aby byl schopen pochopit, jak se ponižovaný žák cítil. Potom může přijít na řadu omluva a usmíření. Tímto však práce nekončí. Je potřeba společně hledat způsob, jak celou věc dále řešit. Na závěr se shrne průběh usmiřování a stanoví se doba dalšího setkání. Na kontrolním setkání se zhodnotí, jak se vztahy vyřešily a při podezření, že by oběť nemusela být v bezpečí, je možné uskutečnit individuální setkání.

5 PREVENCE ŠIKANOVÁNÍ

Lze říci, že téměř v každém případě je mnohem snadnější, účinnější a levnější zlu předcházet, než je později odstraňovat nebo proti němu bojovat. To platí také o prevenci proti šikaně, která je důležitá jednak tam, kde se již vyskytla a kde je třeba zamezit jejímu dalšímu šíření, ale především také tam, kde se známky šikany ještě neobjevily, ale je však více či méně pravděpodobné, že se objevit mohou.

Prevenčí proti šikaně je především její zviditelnění jako jevu, který je pro společnost nepřijatelný a proti kterému je třeba bojovat. Je nutné poukázat na to, že nelze tolerovat násilí a zlo, které je pácháno na bezbranných a nevinných, a které s sebou nese vážné následky v budoucnosti všech zúčastněných.

V první řadě je nutné zajistit dostatek informací o šikaně, díky čemuž se zamezí neznalosti a zlehčování dané problematiky. Nejen pedagogové, ale také rodiče by měli být dostatečně informováni o tom, že problém šikany existuje a je třeba proti němu bojovat. Tímto krokem jsme na dobré cestě řešit šikanu jako závažný společenský problém, ale také zahájit její prevenci. Skutečně účinná prevence by pak měla představovat celostátní program, do kterého se zapojí všechna výchovná opatření.

Mezi faktory, které vznik šikany podporují, patří vysoká tolerance k násilí a k agresivním formám chování, zdůrazňování přednosti tělesné síly, absence pevných pravidel chování mezi dětmi a zásad zvládnutí šikany na konkrétní škole, nedostatečná komunikace mezi dětmi a dospělými, atmosféra nedůvěry a kontrolování, používání tělesných trestů jako prostředků výchovy, vysoký důraz na výkon a soutěživé prostředí a v neposlední řadě zlehčování problémů šikany ve škole. Z toho vyplývá, že odstraněním těchto rizikových faktorů a pozitivním působením na školní prostředí lze snížit možnost výskytu šikany na minimum.

Odborníci mluví o tzv. celoškolské strategii, která by měla vést k tomu, že se osnova zaměřená proti šikanování stane součástí školní kultury a všichni učitelé a žáci přijmou za vlastní principy, cíle a hodnoty, které jsou do této strategie zahrnuté. V rámci strategie je také důležité zvolit vhodné a podnětné osnovy,

kteřé dětem nabídnou možnosti rozvoje osobnosti a nebudou vést k odmítání cílů školy prostřednictvím deviantních forem chování, včetně šikanování.

Škola by měla klást větší důraz na mravní a osobnostní rozvoj žáků. Bohužel je škola stále ještě především vzdělávací instituce, která se zaměřuje více na předávání vědomostí a poznatků, než na rozvoj žáka jako osobnosti. Opomíjí výchovu „charakteru a vyšších citů, mravní rozvoj a vštěpování demokratických hodnot jako je úcta a tolerance ke druhým.“

(Říčan, 1995, s. 80)

V rámci primární a sekundární prevence by mohla škola pořádat diskuse se žáky o kulturních, rasových a jiných odlišnostech a předsudcích, o toleranci a pravidlech soužití mezi lidmi. Může pořádat diskuse a soutěže na téma šikanování, ve kterých děti formou básně, prózy, obrazu nebo divadelní hry mohou vyjádřit svoje názory a postoje k šikanování.

Obecná preventivní strategie:

1. zaměření pozornosti na nově nastupující žáky
2. vytvoření spolupracující třídy
3. kroužky kvality
4. trénink asertivity
5. relaxační techniky
6. zvyšování sebevědomí
7. další náměty: schránky proti šikanování, pomocníci z nejvyšších ročníků, dozor

5.1 Prevence ve škole

V rámci účinné prevence šikanování ve škole je důležité:

- 1) Vytvořit pedagogickou komunitu, která posiluje pozitivní, otevřené vztahy ve třídě, posiluje imunitu skupin proti onemocnění šikanováním.
- 2) Trvale monitorovat výskyt šikany prostřednictvím anonymních dotazníků, umístit ve škole schránku, kam lze posílat anonymní

oznámení o probíhající šikaně. Vybudovat databázi s jednotlivými případy šikany.

- 3) Spolupracovat s odborníky z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, poradenské a preventivní služby v regionu, psychoterapeutické péče a další odborné aktivity v regionu. Konzultace s Linkou důvěry, její číslo poskytnout i dětem.
- 4) Vedení školy by mělo vybudovat vlastní program proti šikaně. Ve spolupráci se školní inspekcí a policií organizovat přípravu specialistů k řešení konkrétních případů a pořádat diskuse a přednášky odborníků s žáky i učiteli.

5.2 Spolupráce školy se specializovanými a dalšími institucemi

Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce školy nebo školského zařízení s dalšími institucemi a orgány, zejména s pediatry, odbornými lékaři, psychology, psychiatry, v oblasti soudnictví se soudci, obhájci a žalobci (např. využívání alternativních trestů), v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence. Při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR.

„Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany skutečnosti, které ohrožují žáka (svěřence), nebo že žák (svěřenec) spáchal trestný čin, popř. opakovaně páchá přestupky.“

(§10 Zákona 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.)

5.3 Šikana a její odraz v trestněprávních normách

Na význam prevence se může pohlížet ze dvou hledisek, jak z hlediska osobního, tak z hlediska společenského. O následcích šikany pro jednotlivé

aktéry šikanování jsem se již zmínil, teď se budu věnovat právnímu a společenskému podtextu šikanování.

V případě šikanování dochází k porušení mezinárodní Úmluvy o právech dítěte, která je součástí ústavního práva České republiky a má platnost zákona. Úmluva zaručuje všem dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez poškozování zdraví a ohrožení života, z čehož plyne, že škole ukládá povinnost zajistit dítěti bezpečné prostředí. Rodiče ani pedagogové si často neuvědomují, že šikanování může být trestnou činností a považují šikanu za běžnou klukovskou záležitost. Šikana samotná jako trestný čin posuzována není, ale naplňuje skutkovou podstatu následujících trestných činů – omezování osobní svobody, vydírání, vzbuzení důvodné obavy, loupeže, znásilnění, pohlavního zneužívání, kuplířství, ublížení na zdraví a poškozování cizí věci. Z těchto trestných činů mohou být původci šikanování obžalováni a odsouzeni.

„Je v zájmu společnosti, aby se vypořádala se šikanou již v dětském věku vzhledem k možným následkům, které se mohou objevit v budoucnosti, a které s sebou nesou značné ohrožení společnosti.“ (Elliotová, 1995, s. 69)

Jak bylo zmíněno, několik studií dokládá, že určité procento dětských a mládežnických šikan se v pozdějším věku může vyvinout v trestnou činnost, jejíž důsledkem jsou škody způsobené na majetku i zdraví spoluobčanů. To má za následek zvýšené výdaje a represivní opatření ze strany státu.

5.3.1 Právní ochrana dítěte

Od padesátých let se začíná věnovat stále větší pozornost právům dítěte. 20. listopadu 1959 schválilo XIV. Valné shromáždění OSN Deklaraci o právech dítěte, která vycházela z Deklarace z roku 1942. V roce 1989 začala skupina ustanovená Komisí pro lidská práva projednávat návrh o uzavření mezinárodní

Úmluvy o právech dítěte. „Tento dokument měl být na rozdíl od Deklarace závazný pro všechny státy, které ho podepíší.“(Bůžek, Michalík, 1999, s. 9)

Úmluva o právech dítěte byla přijata 20. listopadu 1989 a v platnost vstoupila 2. září 1990. Je to právní dokument, který zavazuje státy, jež jej podepsaly k tomu, aby zajistily potřebnou péči o děti, a to zdravotní, hygienickou, vyživovací, hmotnou a zajistily možnost rovnoprávného tělesného a duševního rozvoje dětí bez jakékoliv diskriminace. Klade důraz na principy ochrany, blaha a zájmu dítěte (podle Úmluvy je dítětem chápán jedinec mladší osmnácti let, pokud podle zákona nenabyl zletilosti dříve). V České republice právní postavení dítěte upravuje Listina základních práv a svobod, ústavní zákon č. 2/1993 Sb., zákon o rodině, zákon o pěstounské péči, občanský zákoník, zákon o sociálně právní ochraně dětí a další.

5.3.2 Trestní odpovědnost agresorů

Šikanování lze postihnout v případě, že se pachatel dopustí jednání, které splňuje znaky konkrétního činu, dále je jeho čin úmyslný a pachatel je trestně odpovědný.

V současné době je v České republice počátek trestní odpovědnosti stanoven od patnácti let věku. U pachatelů mladších patnácti let k trestní odpovědnosti nedochází, což však neznamená, že nemohou být postiženi jiným způsobem. Jedná se zejména o umístění do specializovaných ústavů, stanovení dohledu či návštěvy pedagogicko-psychologického pracovníka. V Parlamentu České republiky se nyní vedou legislativní diskuse a jsou dokonce připraveny návrhy na snížení hranice trestní odpovědnosti pachatelů. Otázkou je, zda by se neměla věnovat mnohem větší pozornost úsilí o zlepšení prevence.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 VÝZKUMNÁ PRÁCE

6.1 Stanovení cílů

Cílem této bakalářské práce je vysledovat přímé či nepřímé signály eventuální šikany mezi dětmi navzájem a ve škole jako celku. Dále zjistit (zmapovat) znalosti o problematice šikany, šikanování.

Téma šikany patří v současné době k nejdiskutovanějším a níže popisovaný výzkum má přiblížit postoj ze strany dětí 2.stupně základních škol, tedy sociální skupiny, v níž se šikana nejčastěji „odehrává“.

6.2 Výzkumný problém

Abych se dopracoval ke splnění daných cílů, využil jsem deskriptivní (popisný) typ výzkumného problému. Ten má zjistit a popsat stav nebo výskyt určitého jevu, v našem případě šikany a to pomocí výzkumné metody dotazníku.

Konkrétně bych výzkumný problém charakterizoval takto: jak definuje žák šikany, zda a jak ji vnímá v prostředí třídy a školy, má-li důvěru k dospělým osobám (zejména v souvislosti s řešením problému) a jak by projevy šikany řešil.

6.3 Stanovení hypotéz

Hypotéza 1: Žáci dokáží formulovat definice pojmu šikany a šikanování. Více než polovina respondentů však bude zmiňovat pouze příznaky fyzického násilí.

Hypotéza 2: Šikany bude probíhat na většině škol, v městském prostředí však více než na školách venkovských.

Hypotéza 3: Při řešení problému šikanování (ve vztahu k vlastní osobě i u spolužáků) se žák bude s důvěrou obracet více k rodičům než učitelům.

6.4 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvoří respondenti ženského a mužského pohlaví, z několika venkovských a městských základních škol. Jsou ve věku 13 – 15 let.

6.5 Výzkumné metody pro daný výzkum

6.5.1 Kvantitativně orientovaný výzkum

Pro zjišťování a následné zpracování výše uvedeného jsem použil kvantitativně orientovaného výzkumu, neboť zjišťuje množství, rozsah nebo frekvenci výskytu jevů, které se při vyhodnocování dají číselně zpracovat.

Coby výzkumník jsem zkoumané osoby ve většině případů v podstatě ani neviděl, čímž byl zajištěn odstup a nestrannost pohledu.

6.5.2 Dotazník

Pro zjišťování potřebných informací vedoucích ke splnění cílů této práce jsem zvolil výzkumnou metodu dotazníku, která patří mezi metody vhodné pro kvantitativně orientovaný výzkum.

Samotná metoda má své výhody a nevýhody. Tím, že je dotazník určen pro hromadné získávání údajů, je považován za ekonomický výzkumný nástroj (Gavora, 2000, s.99). To však zároveň přináší úskalí pro jeho zdánlivou jednoduchost a rychlé sestavení, čehož jsem se snažil vyvarovat. Jeho promyšleným sestavením jsem se zabýval poměrně dlouhou dobu. Zaměřil jsem se na přesnou formulaci konkrétního cíle a úloh dotazníku ve vztahu ke zvolenému problému. Teprve potom lze tvořit jednotlivé položky (otázky).

Jelikož je dotazník určen dětem, je důležité věnovat zvýšenou pozornost stavbě otázek. Musí mít jednoduché a srozumitelné znění, což jsem si ověřil v před - výzkumu se skupinou dětí (ty pak dotazník nevyplňovaly) pomocí interview. Zde jsem také zjistil, že pro ideální délku dotazníku postačí zadat deset otázek

(více otázek by vedlo k únavě respondentů, což by vyústilo v povrchní vyplňování).

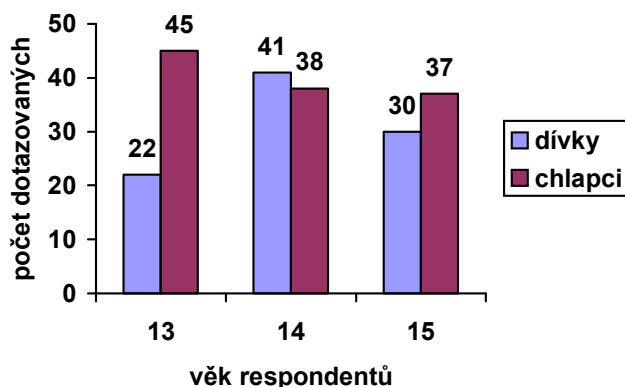
Do dotazníku jsem záměrně zařadil všechny typy otázek: uzavřené (ot. 2,3,5), otevřené (ot. 1,4,10) a polouzavřené (ot. 6,7,8,9).

Do výzkumného vzorku bylo zařazeno tři sta žáků 7. a 8. tříd. Coby výzkumník jsem se osobně dostavil do vybraných škol a tříd a rozdával formuláře na začátku hodiny občanské výchovy. Vše ve spolupráci s vyučujícím. Na vyplnění dotazníků jsem si počkal a respondenti mi je o přestávce odevzdávali.

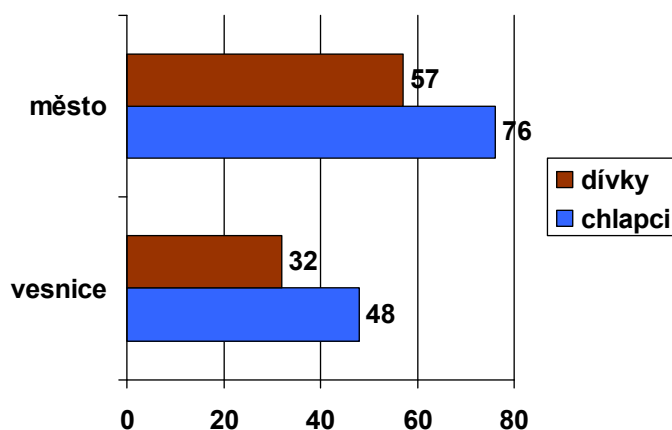
Návratnost, tj. poměr počtu odeslaných dotazníků k počtu vyplněných a vrácených činí 70%. Ze tří set rozdaných dotazníků se tedy vrátilo 213 kusů. V další kapitole se budu zabývat rozбором a vyhodnocením údajů – jednotlivé grafy a závěry se vztahují k těmto odevzdaným pracím.

6.5.3 Výsledky výzkumu a jeho analýza

Respondenti:

Respondenti poměr vesnice x město:

Hypotéza 1: Žáci dokáží formulovat definice pojmu šikana a šikanování. Více než polovina respondentů však bude zmiňovat pouze příznaky fyzického násilí.

První část hypotézy se potvrdila.

Druhá část hypotézy se nepotvrdila.

Tato hypotéza se váže k otázce číslo 1 dotazníku.

Co rozumíš pod pojmem šikana, šikanování?

Žáci zde odpovídali libovolnou formou o svých představách o pojmu šikana. Všichni vědí, co šikana znamená, uváděli různé typy fyzického ubližování a překvapivě uvedlo 80% dotazovaných i psychické násilí.

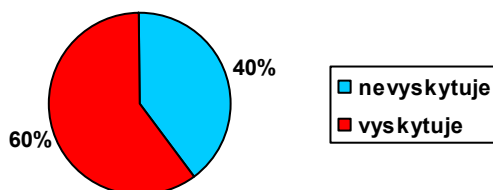
Co je to pojem šikana ví dnes snad opravdu každý. Toto téma je opravdu velký „strašák.“ Žádná skupina lidí, kteří jsou spolu nuceni trávit čas z „vyšší moci“ a nemají možnost kdykoliv svobodně odejít, není imunní před jevy, jež jsme si zvykli nazývat šikanou. Školní třída je typickou skupinou popsaného typu.

Častá je šikana psychická. Většinou se stávají oběťmi děti z chudších rodin, které nemají peníze na módní výstřelky, nebo děti plaché a mlčenlivé či děti pro ostatní jiné. Díky dnešní uspěchané době má jen málo rodičů čas na dobrou výchovu svých dětí. Je nutné vážit si ředitelů a učitelů, kteří tento problém netutlají a snaží se ho řešit.

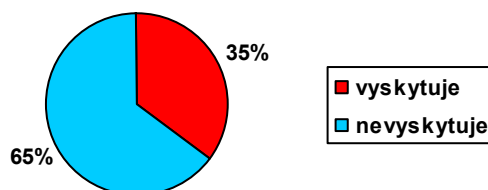
Hypotéza 2: Šikana bude probíhat na většině škol, v městském prostředí však více než na školách venkovských.

Hypotéza se potvrdila částečně.

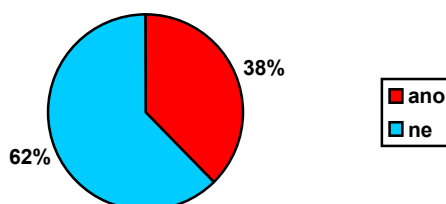
Šikana v městských školách

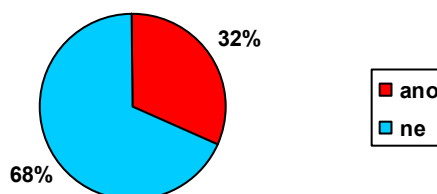
Šikana na vesnických školách

CHLAPCI

DÍVKY

Tato hypotéza se váže k otázce číslo 2 a 7 dotazníku.

Myslíš si, že se ve vaší škole, třídě šikana vyskytuje?

Bojíš se chodit do školy, do třídy?

Z výše uvedených grafů je zřetelné, že se šikana vyskytuje více v městských školách, než ve školách vesnických. Důvodem bude pravděpodobně, že ve městě je anonymita, často se děti málo znají a rodiče se většinou neznají vůbec. Ve vesnickém prostředí je to naopak.

Na otázku číslo 7, zda se bojí chodit žáci do školy či třídy, spíše neodpovídaly k tématu šikany, ale odpověď pojaly ve smyslu, že je do školy chodit nebaví.

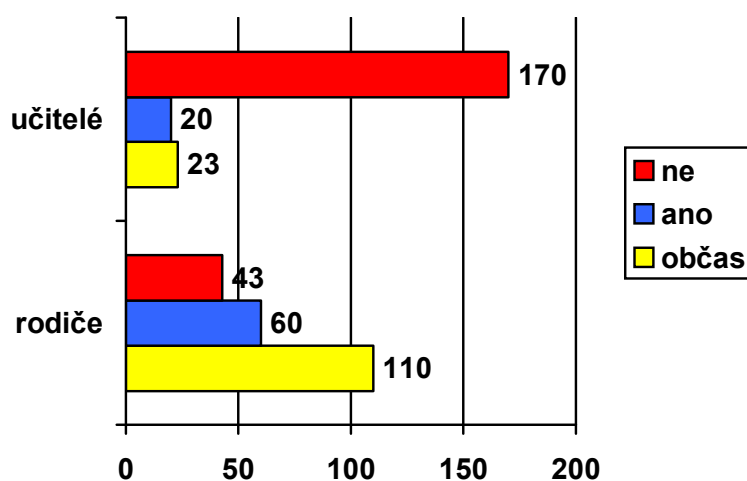
Hypotéza 3: Při řešení problému šikanování (ve vztahu k vlastní osobě i u spolužáků) se žák bude s důvěrou obracet více k rodičům než učitelům.

Hypotéza se potvrdila.

Tato hypotéza se váže k otázkám číslo 8 a 9 dotazníku.

8. Svěřuješ se svým rodičům, když tě něco trápí?

9. Svěřuješ se svým učitelům, učitelkám, když tě něco trápí?

Překvapivě však projevilo důvěru rodičům mnohem menší procento respondentů, než jsem očekával.

Alarmující jsou výsledky o projevu důvěry pedagogům.

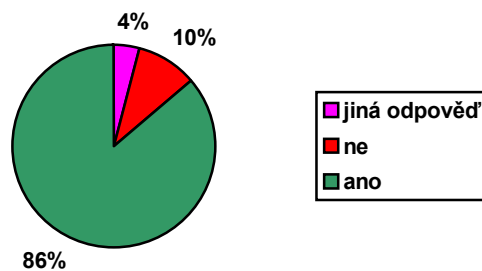
Zdravé a přátelské klima školy patří mezi priority jednotlivých škol. Měly by dbát, aby se žáci nebáli svěřit svým učitelům s nejrůznějšími problémy. Klást důraz na vzájemnou úctu a respekt mezi žáky. Škola by také měla omezit nudu žáků na minimum, jako jeden z hlavních „šikano-tvorných“ faktorů. Tím by měla být do značné míry šikana omezena. Bylo by víc než naivní si myslet, že se vymýtí zcela.

6.5.4 Rozbor dalších otázek dotazník

3. Máš pocit, že ti bylo někdy ubližováno?

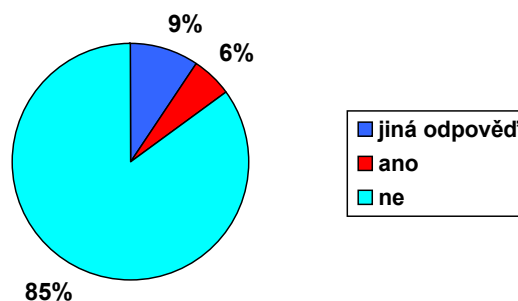

5. Máš kamarády?

Odhalení šikany je tak obtížné i proto, že oběť v zoufalé snaze zachovat si sebeúctu si často sama nalhává, že o nic nejde, že jde o „legraci.“ Někdy je oběť tak dezorientovaná, že si neumí představit, že by kamarádství mohlo vypadat i jinak, než vztah otroka a otrokáře.

6. Máš pocit, že se někteří chovají jako nepřátelé?

4. Pokud ti bylo ubližováno, co jsi potom udělal?

Zde respondenti většinou odpověděli, že se s problémem nikomu nesvěřili. Řešili tím stylem, že se dotyčnému, který jim ubližoval, vyhýbali, aby je nepotkali. Pokud už byl problém většího rozsahu, tak se svěřili rodičům.

10. Jak bys potrestal někoho, kdo šikanuje ostatní?

V odpovědí bylo patrné, z jaké respondent pochází školy.

Děti z vesnické školy by řešily problém sníženou známkou z chování, popřípadě také ublížením, tomu, kdo ho způsobil.

Děti z městských škol by trestaly mnohem přísněji a to vyloučením ze školy až po pobyt v nápravném zařízení pro mladistvé tzv. "pasták."

Zjistil jsem, že školy řeší v nejnižších ročnících případy šikany obvykle důtkou a důkladným rozebráním celé situace jak s pachateli, tak s rodiči. Při opakované šikaně, nebo ve vyšších ročnících jsou už nekompromisní, snížená známka z chování je minimum. Dávají jasně najevo, že toto chování nebude škola tolerovat. Návrhy tvrdých represí se paradoxně obrátí proti obětem samotným. Nebo se naopak stanou nástrojem vyřizování účtů.

ZÁVĚR

Někteří lidé tvrdí, že šikanování je nutné přijmout jako jev, který v naší společnosti je a že je nutné ho přijmout jako zlo nutné k tomu, aby se muži „zocelili“ do života. Praxe nám však ukazuje, jak nebezpečná je tato myšlenka.

Ve své práci jsem se snažil problém šikany co nejvíce otevřít a přiblížit tak všem potenciálním čtenářům. Pokusil jsem se odpovědět na otázky:

- Kdy, jak a proč šikana vůbec vzniká?
- Jaká je osobnost agresora a osobnost oběti?
- Jaký dopad může mít šikanování na zúčastněné?
- Jak šikanu řešit, pomohou preventivní opatření?

O těchto otázkách podrobně pojednávají kapitoly Teoretické části.

Šikana a drogy jsou dvěma největšími problémy, kterým se v dnešní době žádné dítě a pubescent nevyhne. Oba se začínají řešit v celospolečenském měřítku. Dítě se dostává do ještě horší situace tím, že neví, jak se účinně takovéto „nástraze“ bránit.

Situace je navíc ztížená tím, že dosud existuje poměrně silná skupina lidí, kteří sice tyto jevy připouštějí, ale nazývají je „rošťárnami“ nebo „klukovinou“ a bagatelizují jejich nebezpečnost. Paradoxně jde často o rodiče šikanujících dětí. Obecná představa veřejnosti o šikaně na ZŠ se dá shrnout do několika bodů:

- týká se především vyšších ročníků 2 stupně
- šikana se vyskytuje pouze na některých školách, tam, kde to s dětmi „neumějí“
- pokud si učitelé nevšimnou probíhající šikany, znamená to, že jsou neschopní
- šikanovaný jedinec je vcelku sympatický chlapec nebo děvče, je příliš slabý na to, aby se mohl bránit
- šikanující jsou oproti tomu surové a necitlivé děti s nízkým IQ

Pravda je ovšem taková, že s ní setkáváme často už v 1 ročníku ZŠ, zárodky tohoto chování se dokonce objevují už v mateřských školách. Naopak, na 2 stupni ZŠ je odhalených případů šikany mnohem méně než na stupni prvním. Nabízí se otázka, zda je to proto, že díky systémové prevenci šikany opravdu ubývá, nebo zda se pachatelé pouze stali rafinovanějšími a už se nám nedaří je tak často odhalit.

V praktické části jsem se snažil najít odpověď zejména na následující otázky:

- jak děti definují slovo šikana
- zda a jak děti vnímají šikanu v prostředí školy a třídy
- mají-li důvěru v dospělé osoby (učitel vs. rodič) při řešení problémů
- jak by projevy šikany řešily

Při ústním kontaktu s jednotlivými učiteli jsem zjistil, že většina šikanování jako problém nevidí. V každém případě alespoň na té „jejich“ škole – možná snad někde jinde. Myslím, že tito učitelé a mnozí další, kteří takto smýšlejí, se velmi mýlí. Výsledky daného výzkumu to jasně potvrzují – téměř každý respondent se s projevy šikany setkal. Tato situace je dána především skrytostí šikanování, neboť je stále před zraky „nepohodlných šťouralů“ ukrýváno v jakési „ochranné mlze“. O drtivé většině šikanování se tak prostě a jednoduše neví. Zůstává skryto navzdory tomu, že lehčí formy a počáteční stadia šikanování zasahují velkou část školní populace. Domnívám se, že zárodečné stupně šikanování zamožují většinu formálních skupin ve školách a výchovných zařízeních tam, kde se dosud praktikuje tradiční způsob pedagogické práce.

V praktické části jsem vypracoval několik grafů, z nichž vyplývá, že šikana probíhá na všech školách. Je zde patrný i rozdíl mezi městskými a venkovskými školami. Děti ve městech se setkávají s tímto jevem častěji než děti z vesnic. Výzkum tak mimo jiné odhalil, že na tento společenský jev má vliv nejen prostředí rodiny, ale i prostředí širší (viz. Hypotéza č. 2).

Řešení dětské šikany by mělo být především záležitostí pedagogického sboru a vedení školy. Škola není jenom vzdělávací institucí, kde děti získávají vědomosti a dovednosti, ale také institucí výchovnou. A ta by měla děti připravit na život v celé společnosti. Vztahy mezi žáky a učiteli, ale především vztahy mezi žáky navzájem předurčují jejich chování ve společnosti a schopnost vycházet s ostatními lidmi. V jejich názorech a stanoviscích je ovlivní jak osoba pedagoga, tak školní prostředí, ve kterém tráví podstatnou část svého času. Pedagogové by si měli uvědomit významnou roli, která jim v otázce šikany přísluší. V současné době se bohužel nedá říci, že tomu tak je. Pro mnohé učitele je šikana stále tabu, je pro ně lepší o ní mlčet a problémy s ní související raději zamést pod stůl. Je tomu možná také proto, že o šikaně vědí málo. Dosavadní pedagogické vzdělání neposkytuje ucelené poznatky o problematice šikanování a o zákonitostech skupinového života. V přípravě pedagogů citelně chybí systematický zážitkový (praktický) výcvik se skupinou.

Uvědomíme-li si tyto aspekty, nepřekvapí nás výsledky třetí hypotézy, které odhalily naprostou nedůvěru v učitelovu osobnost.

Šikana byla, je a bude. Každý člověk se sní ve svém životě alespoň jednou setkal. Nikdo by však neměl nečinně přihlížet ponižování a násilnému jednání. Mnohdy můžeme být jedinou pomocí, která může odvrátit tyranizování mezi dětmi, které se často odehrává před našima očima. Každý si však myslí, proč by měl zrovna on zasahovat, když se ho to zrovna netýká. Ovšem týká se ho to více, než si myslí. Až děti dospějí, stanou se z nich v mnoha případech násilníci, na druhé straně i oběti šikanování si přenáší svoji bolest do dospělosti. Proto je v zájmu celé společnosti, aby se šikana postavila hned v počáteční fázi.

V naší zemi je stále ještě problematická oblast terciální prevence. S primární prevencí byly položeny základy, na které však musejí navazovat další články. V rámci terciální prevence se zatím poškozené dítě nemá kam obrátit, neboť na linkách důvěry mu poradí pouze počáteční kroky. Hlavní úkol tedy spočívá na škole. Pokud se ona postaví k problému zády, vzniká bludný kruh.

Vychovat dobrého člověka je nesmírně složitý proces. Rodiči se nerodíme, ale stáváme. Pedagog také musí nejdříve získat zkušenosti. Pojďme se tedy učit, jak vychovávat budoucí generace a řiďme se morálními principy, které samy o sobě mohou dát návod, jak se chovat.

Věřím, že i má práce přispěje určitým dílem v boji a prevenci proti tak velkému a složitému společenskému problému, jakým šikana je.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Bůžek, A., Michalík, J. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělání*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci – Vydavatelství, 2000, ISBN 80-244-0054-5
2. Černochoch, F. *Šikaně stop*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany ČR – AVIS. 1997, ISBN 80-86049-14-0
3. Drtilová, J., Koukolík, F. *Vzpouza deprivantů*. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1996, ISBN 80-901776-8-9
4. Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, 1995, ISBN 80-7169-192-5
5. Elliotová, M. *Jak ochránit své dítě*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-034-0
6. Erb, Helmut, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit* 1. vyd.. Praha: Amulet, 2000, ISBN 80-86299-22-8
7. Fontana, D. *Psychologie ve školní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-063-4
8. Gavora, P. *Úvod do pedagogického výzkumu* 1. vyd. Brno: Paido, 2000, ISBN 80-85931-79-6
9. Goldmanová, J. *Jak si nenechat ublížit*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, ISBN 80-7178-090-1
10. Kolář, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001,ISBN 80-7178-513-x
11. Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*.1. vyd. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-123-1
12. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy, k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, Čl. 1, odst. 1, účinnost od 1.1.2001
13. Novák, T., Caponni, V. *Sám proti agresi*. 1. vyd. Praha: Grada, 1996, ISBN 80-7169-253-0

14. Portmannová, R. *Jak zacházet s agresivitou*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, ISBN 80-7178-094-4
15. Pöthe, P. *Dítě v ohrožení*. 2. vyd. Praha: G plus G, 1999, ISBN 80-86103-21-8
16. Prekopová, J. *Malý tyran*. 1. vyd. Praha: Portál, 1993, ISBN 80-85282-56-9
17. Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-252-1
18. Říčan, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9
19. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

SEZNAM PŘÍLOH**DOTAZNÍK**

Autor dotazníku: Jiří Ploc, student Univerzitního institutu – Ústavu pedagogických věd ve Zlíně

Milí žáci, prosím vás o laskavé vyplnění tohoto dotazníku, který je nezbytnou součástí mé bakalářské práce. Anonymita je zaručena.

Mládež a šikanování

Věk :

Pohlaví :

1) Co rozumíš pod pojmem šikana, šikanování?

2) Myslíš si, že se ve vaší škole, třídě šikana vyskytuje? _____

3) Máš pocit, že ti bylo někdy ubližováno? _____

Kolikrát to bylo? a) 1x b) opakovaně c) nikdy

4) Pokud ano, co jsi potom udělal?

5) Máš kamarády? _____

6) Máš pocit, že se někteří chovají jako nepřátelé? _____

7) Bojíš se chodit do školy, do třídy? _____

8) Svěřuješ se svým rodičům, když tě něco trápí? _____

9) Svěřuješ se svým učitelům, učitelkám, když tě něco trápí? _____

10) Jak bys potrestal někoho, kdo šikanuje ostatní?

Děkuji za vyplnění a odevzdání dotazníku.